

RADVILIŠKIO KRAŠTAS

RAISOGALA

GHINKISKIS

RADVILIŠKIS

SIDANKAVAS

ŠAUKOTAS

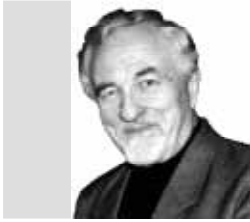
SĖDUVA

ŠIAULĖNAI

2005 Nr. 2

KELIONĖ PRASIDĖJO

Kiekvienas naujas leidinys sukelia skaitytojų susidomėjimą, sužadina visuomenės dėmesį. Tas dėmesys ir įkvepia, ir įpareigoja. Tarp šiandienos spaudinių gausos nesunku ir pasiklysti. „Radviliškio kraštas“ pradėjo ilgą kelionę... Į žmones, į širdis, į kultūrą. Tai jau nevienadienis reiškinys, verčiantis suklusti, tai ilgalaikis ir nuoširdus pokalbis apie istorijos prasmę ir dabarties vyksmą.

Pirmasis žurnalo numeris nenuvylė.

Pristatymo metu Vilniuje, Dailės muziejuje, buvo pasakyta nemažai gražių žodžių. Po anykštėnų ir ukmergiškių Radviliškio rajono kultūrininkai yra tretieji, ryžęsi šiam leidybos darbui. Leisti žurnalą – tai ieškoti istorinių relikvijų ir nūdienos aktualijų.

Žurnalo redakcinė kolegija, manau, jaučia ir jaus laiko perspektyvą, o aktyvus skaitytojas pasiūlys temų, autorių, prisidės prie to, kad mūsų pirmametukas augtų ir stiprėtų išoriškai ir iš vidaus.

Nelengva patarti.

Išvairius pirmąją pradalgę, norisi stoti prie antrosios. Darbuotės plotas didokas, bet rankos darbininkės viską gali, anot liaudies patarlės. Džiaugiuosi leidėjų užsispyrimu ir kūrybingumu, visada žavėjaisi ir žaviuosi Viešosios bibliotekos kolektyvo darbštumu.

Laikas visuomet palieka pėdsaką tautoje, visuomenėje, žmoguje, kolektyve, bet patys savaimingiausi ir ryškiausi yra kultūros pėdsakai. Jie amžinai išliekantys, atmintyje išsisaugantys, dvasioje užsifiksuojantys.

Ir kopyltstulpis ar daina, ir nauja knyga ar restauruota dvarvietė, ir armonikos melodija ar ornamentuota rankšluostinė – tai įvairios kultūros žymės, žmogaus kūrybos atgarsiai. Jie amžinai gyvi, širdimi suvokiami, o protu įvertinami.

Žinia, kultūrai vis pritrūkstama lėšų, bet negali pritrūkti entuziazmo, išmanumo ir kasdienio nuoširdaus darbo.

Laiko jausena – tai rytojaus darbai, nauji užmojai, realūs projektai, rimta vadyba. Su kultūra suaugama kaip su gimtinės padange, kaip su atlaidų grožiu ir papročiu įvairove. Praeitį nuo mūsų neatsitraukė taip toli, kad jau būtų laikas ją pamiršti. Žurnalas tampa ir tikrai taps rajono veiklos veidrodžiu, istorijos gaivintoju, moksleivių auklėtoju ir gyvenimo mokytoju. Matyt, nereikėtų raginti savo tėviškėnų: ieškokite, suraskite, rašykite. Visa tai turi būti jaugę į kraują, kaip dobilas jauga į dirvožemį. Gimtinės balsas – tėvų žemės šauksmas, tas vieškelių vingis, sukilimo metų atmintis, girios horizontas toliuose, ta partizanų kovų šlovė, saulėtekio spindesys, žmogaus gerumas ir kūrybos grožis.

Mes turtingi etninės kultūros lobių, mėgėjų meninės kūrybos ataidų, literatų, kraštotyryninkų, muziejininkų, tautodailininkų darbų, siekių.

Sveikinu mieluosius radviliškėnus su vasara. Mes esame M.Šikšnio-Šiaulėniškio, B.Buračo, J.Gedminio, S.Baltramaičio, J.Marcinkevičiaus, J.Jankaus, M.Jučo, V.Bložės, S.Jusionio, A.Každailio, seserų Ragauskaičių, brolių Mazūrų gentainiai...

Argi šito maža?..

Jūsų Aleksandras ŠIDLAUSKAS

Radviliškio kraštas
Kultūros ir istorijos leidinys
2005 m. Nr. 2

ISSN 1822-0517

STEIGĖJAS

Radviliškio viešoji biblioteka ir
Vilniaus radviliškėnų bendrija

REDAKcinė KOLEGIJA

Romualdas Budrys
Mečislovas Jučas
Jonas Linkevičius
Aleksandras Šidlauskas

REDAKCIJA

Aldona Januševičienė
Augenijus Jurgauskas
Kristina Kacevičienė
Rasa Plukienė
Egidijus Prascevičius
Loreta Sinkevičiūtė

MENINIS REDAKTORIUS

Arvydas Každailis

MAKETAVO

Tomas Januševičius

REDAKCIJOS ADRESAS

“Radviliškio kraštas”
S.Dariaus ir S.Girėno g. 9,
LT-82137 Radviliškis,
tel./faks. (8-422) 5 31 68,
el. p. aldona@radviliskis.rvb.lt

www.radviliskis.rvb.lt

SPAUDĖ

TIRAŽAS

200 egz.

Žurnalo leidybą rėmė
Lietuvos Respublikos kultūros ir
sporto rėmimo fondas,
Radviliškio rajono savivaldybė

TURINYS

RADVILIŠKIO KRAŠTO KNYGNEŠIAI Laura Prascevičiūtė	5
PIRMOJI ŠĖDUVOS MIESTO PRIVILEGIJA Mindaugas Briedis	9
ŠIAULĖNŲ DVARO RŪMŲ ISTORIJA Evaldas Tamulionis	13
EINANTIS PRASMINGU MOKSLO KELIU... Irena Valikonytė	18
GYVENIMAS, PILNAS PLANŲ IR IDĖJŲ Rasa Genevičiūtė	20
ALEKSANDRO ŠIDLAIUSKO SONETAI, "AMŽINAS ŠEŠĖLIS" Jonas Linkevičius	24
SILVESTRAS BALTRAMAITIS Emilija Kalinauskienė	28
AKMENINIŲ STEBUKLŲ MEISTRAS Emilija Kalinauskienė	33
KELI ATSIMINIMŲ ŠTRICHAU BIČIULIO VINCO KISARAUSKO PORTRETUI Romualdas Budrys	36
EKSLIBRISO KLAUSIMAI VINCO KISARAUSKO LAIŠKUOSE Vytenis Rimkus	41
NE TIK ALKSNIŲ SIŪBAVIMAS Leonardas Tuleikis	43
TOKĮ JĮ PAŽINOJAU... Aldona Valterienė	47
2004 METŲ RADVILIŠKIO RAJONO KULTŪROS ĮSTAIGŲ RENGINIŲ KALENDORIUS	48

RADVILIŠKIO KRAŠTO KNYGNEŠIAI

➤ Laura PRASCEVIČIŪTĖ

1864 – 1865 m. uždraudus spausdintą žodį lotyniškais rašmenimis, Lietuva neliko be lietuviškų knygų. 1867 m. vyskupas Motiejus Valančius per Tilžės katalikų kunigą J.Zabermaną suorganizavo Rytprūsioose lietuviškų knygų lotyniškais rašmenimis leidimą ir gabenimą į Lietuvą. 1865 – 1904 m. pasirodė 1830 leidinių, skirtų platinti Rusijos imperijoje. Iš Mažosios Lietuvos vietovių, kuriose išspausdinta daugiausia lietuviškų leidinių, visų pirma paminėtinos Tilžė, Ragainė, Bitėnai ir Karaliaučius. Lietuvą pasiekdavo ir lietuvių išėjimo JAV leistos knygos ir laikraščiai. Knygnešiai tapo tarpininkais tarp knygų leidėjų ir skaitytojų.

Įvežant spaudinius iš Mažosios Lietuvos į Radviliškio kraštą aktyviai dalyvavo knygnešiai: Antanas Abromavičius iš Liutkiškių kaimo, Radviliškio valsčiaus, ir Juozas Čepulis iš Vitkaičių kaimo, Šiaulėnų valsčiaus, Marcelė Jurgauskaitė iš Kudinų kaimo, Šiaulėnų valsčiaus, Adolfas Stulginskas, Antanas Vaitkevičius, Jonas Zubrys iš Radviliškio, Antanas Bataitis iš Valiliškių kaimo ir Domas Baltramiejūnas iš Kurio kaimo, Smilgių valsčiaus, platintojai Jonas Ambrozaitis ir Antanas Povylis iš Šiaulių, Vincentas Lingevičius iš Kubiliūnų kaimo, Krakių valsčiaus, bei Juozas Masiulis iš Panevėžio. Kaip konkrečiai prie knygų platinimo prisidėjo Radviliškio krašto knygnešiai Morta Pikelienė iš Šiaulėnų, Antanas Stankaitis, Kazimieras Budrys, Jonas Ubaitis iš Ragainės,

Šeduvos valsčiaus, nežinoma, nes apie šiuos knygnešius bei knygų platintojus nėra gausių duomenų. Apie kai kuriuos knygnešius informacija pateikiama V.Merkio knygoje "Draudžiamosios lietuviškos spaudos kelias 1864 – 1904", kur nurodomi įkliuvę ir bausti knygnešiai bei knygų platintojai. Vienas iš jų – Feliksas Stulginskis iš Šeduvos. Jis buvo sulaikytas už knygų platinimą prie Šeduvos bažnyčios ir nubaustas 2 mėnesių areštu.

Vienu iš pirmųjų knygnešių Radviliškio krašte 1882 m. tapo A.Bataitis, paskatintas Smilgių bažnyčios kunigo M.Opulskio, 1885 m. – A.Krasinskis-Voverys, kurį dirbti knygnešiu pakvietė kunigai Eidrigevičius, Vienužis. Į knygnešystę žmones įtraukdavo Radviliškio, Šeduvos kunigai, nes jie buvo suinteresuoti lietuviškos religinės literatūros platinimu. Taigi kova su spaudos draudimu visų pirma prasidėjo dėl religinių priežasčių.

Didžiausia kliūtis lietuviškai spaudai gabenti į Lietuvą buvo sienos apsauga. Knygnešiams padėjo pažintys su pasienio sargybiniais, muitininkais, taip pat šių papirkėjimas, vaišinimas. Knygnešei M.Jurgauskaičiai Rytprusių sieną pereiti padėdavo Jurgis Pilypas, pažinojęs keletą pasienio sargybinių. Knygnešiai Antanas Abromavičius ir Juozas Čepulis, dirbę kartu, prie sienos papirkdavo sargybą, toliau nusisamdavo arklius ir namo grįždavo važiuoti.

Mažojejoje Lietuvoje spaudos buvo galima įsigyti spaustuose ir knygynuose.

Čia pasirinkę reikiamos spaudos, knygnešiai traukdavo atgal į Lietuvą. Nešėjai paprastai būdavo patogiai apsiaję naginėmis arba vyžomis, kartais ir visiškai basi, apsilkę kasdieniais lengvais

Knygnešė Marcelė Jurgauskaitė

Knygnešys Jonas Ambrozaitis
(1854-1916)

drabužiais. Pasienio smuklėse arba retesniais atvejais pas kurį nors valstietį tekdavo laukti patogaus laiko sienai pereiti. Sieną stengdavosi pereiti tamsiomis ir lietingomis naktimis, siaučiant pūgai. J.Čepulis ir A.Abromavičius sieną pereidavo ties Šilinės muitine, toliau, apulenkę Raseinius, važiuodavo į Šaukotą ir Radviliškį, kitais kartais keliaudavo per Tauragę, Kelmę, Pašiaušę, Bazilionis, Pakapę į Radviliškį arba iš Smalininkų per Viduklę, Lyduvėnus, Tytuvėnus, Šiaulėnus į Radviliškį. Tais pačiais keliais į

Radviliškį knygas gabendavo A.Vaitkevičius-Vaitkus. Kartais šis knygnešys knygas gabendavo iš Baisogalos prekinio traukinio. 1895 m. rudenį, traukiniu važiuodamas iš Radviliškio į Baisogalą, jis konduktoriui pasipasakojo, kad važiuoja pirkti knygų. Šis, pamąsęs, kad Vaitkus turi daug pinigų, knygnešį nudūrė ir pasiėmęs pinigus išmetė iš traukinio.

Vis dėlto knygnešiai stengdavosi keliauti kuo saugesniais keliais. Vykdami per Lietuvą netgi pasinaudodavo žymių, neįtartinų asmenų priedanga. Antanas Krasinskas-Voverys sieną pereidavo ties Beržinės, Pamežių ar Pajūros užkardomis. A.Krasinskas prisimena: kada prispirdavęs reikalas važiuoti per Raseinius, davęs kiek "magaryčių", įsisdindavęs į gerais arkliais pakinkytą vežimą Sujeinių dvaro poniją Vagurienę, o pats, neva dvarininko vežikas, lėkdavęs per miestą. Už miesto, jai padėkojęs, atsisveikindavęs.

Į Radviliškio kraštą lietuviškos spaudos atveždavo ir Šiluvos knygnešiai. Kad krovinyvų nekeltų įtarimo, knygas jie sukraudavo į karstus ir pastebėję žandarų imdavo giedoti imituodami laidotuvių procesiją. Tokiose "procesijose" dalyvaudavo Šiluvos knygnešiai J.Zarabinas, P.Papreckis, J.Matuizas, K.Rosenas.

Draudžiamosios spaudos platinimas Radviliškio krašte

Pernešta per sieną spauda patekdavo į tuos punktus, iš kurių ją paėmęs gabentojas pats platindavo arba parduodavo ją platintojams. Tokių punktų kiekvienas žymesnis knygnešys turėjo po keletą: spauda būdavo išskaidoma nedideliais kiekiais, kad ją lengviau būtų paslėpti.

A.Savickas, gyvenęs Valdikių kaime prie pat Šeduvos – Panevėžio kelio, buvo vadinamas visų knygnešių globėju, nes jo pastogėje slėpėsi knygnešiai J.Bielinis, A.Krasinskas-Voverys, A.Bataitis. Pas V.Lingevičių, gyvenusį Kubiliūnuose, dažnai apsilankydavo J.Bielinis. Čia jis ne tik nakvodavo, bet ir įpareigodavo šeiminką išplatinti dalį knygų ir žurnalų kitose vietovėse. V.Lingevičius, tuo metu buvęs valsčiaus teismo nariu, paslėpęs savo vežime draudžiamų lietuviškų kny-

gų ir žurnalų maišą, vežiodavo ir platindavo jas už keliasdešimt kilometrų. Jurgis Bielinis įpareigodavo V.Lingevičių nuvežti spaudą Kakių gydytojui, Šiaulių bažnyčios vikarui.

Parsivežtus lietuviškus spaudinius knygnešė M.Jurgauskaitė slėpdavo pas seserį Oną, kuri dirbo Šiaulėnų klebono šeimininke. J.Čepulis bei A.Abromavičius knygas slėpdavo pas Radviliškio kapinių sargą Jokubauską, o šis – kapuose. A.Krasinskas-Voverys savo prisiminimuose teigė sandėlių turėjęs Gaurės parapijoje, Rubišio kaime, pas Joną Sadauską ir Lauriną, Šiluvos parapijoje, Šunkapių kaime, pas Juozą Karabiną, Pasvaly pas Kazį Šemelį, Saločių parapijoje, Burgėnuose, pas kunigo Špokausko tėvus, Šeduvoje pas Stanislovą ir Liudviką Maciejauskus.

A.Bataitis šioje srityje turbūt buvo išradingiausias. Jis knygas ir spaudą Valiliškių kaime slėpdavo inkiluose, krosnyje, jo knygų sandėlių buvo Smilgių bažnyčios varpinėje. Savo namuose A.Bataitis turėjo įrengęs J.Bielinio raštinę.

Atvežtą literatūrą platindavo arba pats ją atvežęs knygnešys, arba žmonės, pas kuriuos literatūra buvo slepiama. Radviliškio krašte dažniausiai tas pats žmogus, kuris gabendavo spaudą, ją ir platindavo. Aišku, buvo ir tokių, kurie tik platindavo spaudą: V.Lingevičius, A.Savickas, A.Stulginskas, platinęs P.Vileišio veikalus, D.Baltramiejūnas, J.Ambrozaitis ir A.Povylius iš Šiaulių. Abu pastarieji knygų platintojai dirbo Zubovų gubernijos dvare: Jonas Ambrozaitis – alaus daryklos ekspeditoriumi, o Antanas Povylis – buhalteriu. Šie ir kiti V.Zubovo įgalioti asmenys priimdavo tuščiose alaus statinėse iš Prūsijos atvežtą draudžiamą spaudą, ją slėpdavo ir perduodavo platinti arba platindavo patys. J.Ambrozaitis ir A.Povylius spaudą platino ne tik Šiauliuose, bet ir Radviliškyje, nes abu buvo kilę iš šio krašto ir, be jokios abejonės, čia turėjo daug patikimų pažįstamų žmonių. Dar vienas knygnešys – J.Masiulis, kilęs iš Prastavonių kaimo, Šeduvos parapijos, slapta platinęs knygas Panevėžyje, neabejotinai turėjo ryšių ir su Radviliškio kraštu. Beje, šis knyginkas 1905 m. Panevėžyje įsteigė vieną iš pirmųjų to lai-

ko Lietuvos knygynų. Taigi knygnešiai ir knygų platintojai literatūrą platino ne tik savo, bet ir kitose parapijose, valsčiuose bei apskrityse.

Į Radviliškio kraštą daugiausia gabendavo šias knygas: „Šaltinis“, „Balsas Balandžio“, „Aukso Altorėlis“, „Gyvenimas Jėzaus Kristaus“, „Vartai dangaus“, „Apie girtybę“, „Apie žemę ir dangiškus kūnus“, „Geografija“, elementorius, kalendorius, žodynus ir laikraščius: „Kryžius“, „Tėvynės sargas“, „Varpas“, „Apžvalga“, „Ūkininkas“. Labiausiai žmonių buvo mėgstamos knygos: „Balsas Balandžio“, „Šaltinis“, „Šaltinėlis“, „Altorius“, „Altorėlis“, laikraščiai: „Tėvynės sargas“, „Aušra“, bei kalendoriai. Daugiausia knygų Radviliškio krašte buvo išplatinta 1901 metais.

Knygnešių organizacijos ir spaudos persekiojimas Radviliškio krašte

Draudžiamos lietuviškos spaudos kelias pas skaitytoją buvo nepaprastai sunkus. Jį bent kiek lengvino vyskupo Motiejaus Valančiaus laikais nutiestas spaudos platinimo, knygnešių tinklas. Septintojo dešimtmečio pabaigoje ėmė kurtis slaptos draugijos ir kuopelės spaudos leidimui ir platinimui remti. Jos ypač paplito devintojo dešimtmečio viduryje. Nustatyti, kokioms organizacijoms priklausė Radviliškio krašto knygnešiai, yra sudėtinga, nes apie tai jie neužsimena savo atsiminimuose, apie draugijas nėra žinių ir kraštotyros darbuose. Remiantis V.Merkio knyga „Knygnešių laikai 1864 – 1904“, galima tik numanyti, kad dalis Radviliškio krašto knygnešių priklausė „Aušros“ platintojams. Šis žurnalas buvo labai populiarus ir labiausiai plito Šiaulių apskrityje. Yra žinoma, kad Garšvių knygnešių draugijos bendradarbis buvo V.Lingevičius, gyvenęs Kubiliūnų kaimo, Krakų valsčiuje, platinęs knygas Radviliškio apylinkėse. Beje, jį, kaip Garšvių kaimo knygnešių draugijos narį ir bendradarbį, mini ir istorikas A.Tyla knygoje „Garšvių knygnešių draugija“. Apie kitų radviliškiečių priklausymą kokiai nors knygnešių organizacijai duomenų nėra.

Su draudžiamąja spauda įkliuvusius asmenis griežtai persekiojo caro polici-

Ona Jurgauskaitė (viršuje), abu tėvai ir brolis Pranas. Nuotrauka iš Jono Jurgausko asmeninio albumo

ja bei žandarai. Ne visa gabenama spauda pasiekdavo skaitytoją. Įkliuvę knygnešiai ar knygų platintojai buvo baudžiami pinigineis baudomis, areštu, kalėjimu arba tremiami į Rusijos gilumą dvejiems ketveriems metams. Iš jų atimdavo gabentas ar kratos metu rastas knygas. Dažnai knygas jie prarasdavo bėgdami nuo pasienio sargybos ir dėl to patirdavo ypač didelių nuostolių.

Jonas Zubrys, gyvenęs Radviliškyje, knygas iš Mažosios Lietuvos gabenno beveik 20 metų, už savo darbą,

kaip pats rašė, pirmą kartą kalėjo vienus metus, kelis kartus - po mėnesį, po du mėnesius ir daugiau. 1899 metais už knygų vežimą 6 mėnesius kalėti Vilniaus kalėjime buvo nubaustas A.Krasinskas-Voverys. Vis dėlto darydavusius kratą knygnešio ar knygų platintojo namuose urėdą su dešimtininkais būdavo galima papirkti. A.Bataitis prisimena: „Tas urėdnikas man ne kartą parodė savo iškilumą. Daug kar-

tų darydavo krata, bet atvažiuavęs pirmiausia išgerdavo su manimi puskvortę, o paskui eidavo į sodą atsivėsti; mes tuo tarpu viską paslėpdavome. Paskui, jei ką ir rasdavo, tai per puskvortę nieko ir nematydavo“. Kadangi per Radviliškio kraštą ėjo svarbūs tranzitiniai knygų keliai, čia nuolat būdavo sulaukiami knygnešiai ir knygų platintojai iš kitų apskričių. Tai patvirtina ir V.Merkio knygoje „Draudžiamosios lietuviškos spaudos kelias 1864 – 1904“ pateikti duomenys: 1888 m. rugsėjo 22 d. pasienio sargybiniai su 360 lietuviškų knygų Radviliškio geležinkelio stotyje sulaukė P.Kersnavičiūtę ir J.Švalkauską iš Kupiškio, 1901 m. balandžio 12 d. ten pat su dviem maišais lietuviškų knygų buvo sulaukytas J.Sa-

vickas iš Rokiškio. Dažniausiai knygnešius ir knygų platintojus įskųsdavo kaimynai.

Dėl knygnešių uždarbio tarp istorikų kyla įvairių diskusijų. Istorikas R.Vėbra teigė, jog galėjo būti labai įvairių knygų gabenimo ir platinimo motyvų: pinigai, stichinis priešinimasis tautinei priespaudai, smurtui, religija, švietėjiškos idėjos, tautinis sąmoningumas. Platinimo dažniausiai buvo neturtingi žmonės, o turtingų mecenatų, galima sakyti, ingi neatsirado, todėl teko skaičiuoti ir išlaidas, ir pajamas, tapti komersantais. Priešingu atveju knygnešių ir platintojų laukė bankrotas. Kovoti su spaudos draudimu Radviliškio krašte paskatino religiniai ir švietėjiški motyvai, kurie vėliau peraugo į tautinį

sąmoningumą. Manoma, kad ir tie žmonės, kurie vis dėlto galėjo verstis knygų prekyba, ilgainiui, veikiami švietėjiškų idėjų, augant tautiniam sąmoningumui, subrendo ir tapo liaudies švietėjais.

Radviliškio krašto knygnešiai ir platinimo aktyviai dalyvavo bendroje visos Lietuvos pasipriešinimo kovoje su spaudos draudimu. Lietuvių spauda netolygiai plito ne tik laiko, bet ir vietos atžvilgiu. Radviliškio kraštas, kurio dalis 1864 – 1904 m. priklausė tiek Panevėžio, tiek Šiaulių apskrims, yra priskiriamas prie tų regionų, kuriuose spaudos platinimas ir paplitimas buvo labai gausus. Aktyviau negu Panevėžio, Šiaulių bei Ukmergės apskrityse spauda buvo platinama tik pasienio apskrityse: Vilkaviškio, Raseinių, Telšių. Per Radviliškio kraštą ėjo svarbūs knygų tranzito keliai, svarbią reikšmę čia turėjo geležinkelis. Taigi puoselėdami visuotinę lietuvių nacionalinę kultūrą daug nusipelnė ir Radviliškio krašto knygnešiai.

Jurgauskų šeimos kapas

Literatūra

1. Aleksandravičius E., Kulakauskas A. Carų valdžioje. Lietuva XIX amžiuje. V., 1996.
2. Gaigalaitė A. Merkys V. Knygnešių laikai. 1864-1904; Merkys V. Draudžiamosios lietuviškos spaudos kelias. 1864 – 1904 // Lietuvos istorijos metraštis. 1994 metai. V., 1995.
3. Knygnešys. 1864-1904. V., 1992. T. 1.
4. Knygnešys. 1864-1904. V., 1992. T. 2.
5. Knygnešys. 1864-1904. V., 1997. T. 3.
6. Merkys V. Lietuvos valstiečiai ir spauda XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje. V., 1982.
7. Merkys V. Knygnešių laikai 1864-1904. V., 1994.
8. Merkys V. Draudžiamosios lietuviškos spaudos kelias 1864-1904. V., 1994.
9. Masiulis J. Knygnešys ir knyginkas Juozas Masiulis // Tarp knygų. 1996. Nr. 2.
10. Putnienė A. Knygos kelias į Kubilūnus... // Mūsų kraštas. 1996, kovo 16.
11. Povylis A. Išgyvento laiko atsiminimų nuotrupos. Š., 1997.
12. Šimtas knygnešių. V., 1998.
13. Tyla A. Garšvių knygnešių draugija. V., 1991.
14. Urbonas V. Marcelė Jurgauskaitė - knygnešė iš Kudinų // Tarp knygų. 1996. Nr. 3.
15. Vaišvila A. Knygnešių veikla Šiluvoje // Kraštotyra. IX knyga. V., 1979.
16. Vėbra R. Lietuviškos spaudos draudimas 1864-1904 metais. V., 1996.

Šeduvos miesto magdeburgijos 1759-1779 m. antspaudas

Pirmoji Šeduvos miesto privilegija

➤ Mindaugas BRIEDIS

Lietuvos valstybiniame istorijos archyve yra išlikusi pirmoji Šeduvos miesto 1654 m. privilegija, kuria tuometinis Lenkijos-Lietuvos respublikos karalius suteikė miestui Magdeburgo teises. Šios privilegijos nuorašas taip pat saugomas Lietuvos nacionalinės M.Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyriuje.

Nuoraše tvirtinama: Jonas Kazimieras, Lenkijos karalius, Lietuvos didysis kunigaikštis, Prūsijos, Žemaitijos, Moravijos, Infiliantų (t.y. Livonijos), Smolensko, Černigovo bei Švedijos, Gotijos, Vandalijos karalius paveldėtojas,

šiuo savo raštu skelbia visiems tiems, kuriems reikia žinoti, kad Šeduvos vaito Kazimiero Puchaiskio ir jo pavaldinių prašymu surašė bylą, kuria jau minėtas karalius paveldėtojas ir jo žmona Liudvika Marija visiems kartu ir kiekvienam atskirai suteikia visiems laikams Magdeburgo teises.

Ši privilegija panaikino iki tol galiojusias prievoles ir dvarininko teises. Jeigu būtų bandyta naudotis ankstesnėmis teisėmis, privilegija suteikė teisę miestiečiams kreiptis tiesiog į karaliaus teismą. Vadovaujantis šia privilegija, šeduviams suteikiama teisė išsirinkti

miesto tarybą iš sėšlių vietinių gyventojų. Teisėtvarakai palaikyti buvo sudarytas miesto teismas, o miestiečius karalius įpareigojo jam paklusti. Visi numatyti privilegijoje pareigūnai, remiantis Kauno savivaldybės pavyzdžiu, buvo įpareigoti prisiekti sąžiningai atlikti savo pareigas. Vaitas savo lėšomis įpareigojamas miestiečių numatytoje vietoje pastatyti rotušę ir ją, esant reikalui, remontuoti. Rotušėje, numatoma privilegijoje, turi būti naudojamos svastyklės, o patogesnėje miesto teritori-

»

Pirmoji Šeduvos miesto privilegija

Šeduvos miesto herbas laikui bėgant buvo keičiamas

Jono Kazimiero privilegija, kuria Šeduvos miesteliui suteikiamos Magdeburgo teisės

(Rankraščio nuorašas iš LDK kanceliarijos knygos.
1659 m. gegužės 1 d. Vertimas iš lenkų kalbos. Kalba
netaisyta.)

Jonas Kazimieras iš Dievo Malonės Lenkijos Karalius, Didysis Lietuvos Kunigaikštis, Rusijos, Prūsijos, Žemaitijos, Mazovijos (infliantų), Smoleńsko, Černygovo bei Švedijos, Gotijos, Vandalijos Karalius-paveldėtojas.

Šiuo mūsų raštu skelbiame tiems, kam apie tai reikia žinoti, kad buvome mūsų valdininkų tarybos, kuri yra šalia prie mūsų, prašyti, prie prigimto Kazimiero Puchalskio, Šeduvos vaito, kad mes iš Mūsų Didžiosios Kanceliarijos knygų (...)

Mes įsakėme išleisti žemiau surašytą bylą, kuri perrašius žodis į žodį atrodo taip: Jonas Kazimieras iš Dievo Malonės Lenkijos Karalius, Didysis Lietuvos Kunigaikštis, Rusijos, Prūsijos, Žemaitijos, Mazovijos (infliantų) (Livonijos), Smolensko, Černygovo bei Švedijos, Gotijos, Vandalijos Karalius-paveldėtojas skelbiu visiems ir visur bei kiekvienam atskirai, kam apie tai reikia žinoti. Tarp kitų laimčių pasaulyje, pagal mus, ne paskutinė yra tai, kad mūsų miestai ir miesteliai mūsų karalystėje ir mūsų valstybėje plačiai gausėja ir klesti. Tuo būdu kasdien gausėja visuomeniniai ir naminiai turtai (...), kurie gali būti pagalba ne tik savo privačiuose reikaluose, bet ir po sunkių valstybei laikų, kada susikuria ir plinta abipusė prekyba, iš kurios mūsų pavaldiniai turi vis didesnę naminių gėrybių gausumą. O tai gautų teisių ir laisvių pagrindų aukštų (...) kuria sau pastovų pagrindą ir visai jį stiprina. Dėl šių priežasčių ir Karalienės, Vyriausiosios Ponios, Mūsų Žmonos Liudvikos Marijos sutikimu, su mielu noru Mes nusprendėm, kad mūsų miesteliui Šeduva vadinamu (...) Karalienės (...) apie teises su abiejų pusių sutikimu šiomis sąlygomis visuotiniam luomų Seimui priklausančių, visiems laikams Magdeburgo teises suteiktumėm.

2 p.

Šiuo mūsų laišku suteikiame.

Nuo šiandien ši miestelių ir visus jo gyventojus dabar ir paskui, esančius ir būsimus nuo visokių jurisdiktų, Vaivadijos, Kaštelionijos ir Tribunolo, Miesto žemės mes ir kitų valdybų ir visokių asmenų, turinčių jurisdikcijos galią ir visokius papročius ir teises, prieštaraujančias Magdeburgo teisėmis, panaikinti. Todėl visuose reikaluose: dideliose ir mažuose kaip vagystė, žmogžudystė, sužeidimas (...) ir kitus nusikaltimus miestiečiai ir miesto piliečiai (...) kitiems (...) pagal aprašymą ir magdeburginę tarlą turi būti nuteisti. Tik prieš vaitą, kurį dabar Karalienė savo (...) savo turtuose (...) (Karalienei ...) mūsų duos ir ...

O prie to vaito žmonių tarėjų, tinkančių šitai tarnybai patys sau Šeduvos miestiečiai išrinkti ir vaitui pristatyti turi ir taip darys. Leidžiame prie to šitam vaitui (...) iš Šeduvos miestiečių Magdeburgo teisėmis geriau sėslų sau išrinkti. Prieš kuriuos ir prieš tarėjus visose kriminalinėse bylose ir kituose, šitai valdybai pagal magdeburgines teises priklausančiuose reikaluose. Teismai vyks ir nusikaltėliai privalomą baudą

joje pastatyta pirtis. Privilegija taip pat patvirtina miesto antspaudą ir herbą: baltą Mantujos erelį su balta prancūziška lelija ant krūtinės (privilegijoje aprašytas ir pavaizduotas miesto herbas laikui bėgant buvo keičiamas). Privilegija suteikia teisę Šeduvai kiekvieną ketvirtadienį rengti turgus ir keturias metines mugės, nustato konkrečias dienas: Dievo dangun ėmimo dieną, Dievo kūno dieną, Švento Jono krikštytojo dieną, Švento Mykolo dieną. Mugių metu leista prekiauti medumi, vynu, alumi ir viskuo, kas priklauso pirkliams. Taip pat numatoma garantuoti pirklių, keliaujančių į mugę ir atgal, saugumą.

Ši privilegija patvirtinta karaliaus parašu ir antspaudu. Ji baigiasi nurodymu, jog yra išduota MDCLIV (1654) Dievo metais birželio 25 dieną, karaliaus valdymo Lenkijoje šeštaisiais, o Švedijoje septintaisiais metais (šie metai nurodomi skirtingai, kadangi šios Vazų dinastijos karalius Švediją pradėjo valdyti prieš septynerius, o Lenkiją prieš šešerius metus).

Nuorašo pabaigoje pažymima, kad jis yra išduotas MDCIX (1659) metais gegužės 1 d., Lenkijoje vienuoliktaisiais, o Švedijoje dvyliktaisiais karaliaus valdymo metais. Šis nuorašas padarytas raštininko Myklošo, patvirtintas dviejų kanceliarijos tarnautojų. Parašai patvirtinti karališkuoju antspaudu.

Šeduvai gavus Magdeburgo teises, miestiečių padėtis prilygo Kauno miesto gyventojų padėčiai. Šia privilegija miestas vadovavosi

atliks. O rie tos vaito jurisdikcijos visi miestiečiai ir gyventojai mūsų Šeduvos miestelio priklausys ir pasiteisinimus teiks. Burmistro ir tarybos valdybai arba išrinktiesiems (kilmingiesiems?), kurie miestelyje geros valdžios (tvarkos) prižiūrėti išrinkti (...) Magdeburgo teisėmis kitų miestų, o ypač mūsų artimo Kauno pavyzdžiu, turi duoti (...) priesaiką.

3 p.

Vaitui prisistatyti jie privalo. O burmistras su miesto tarybos nariais į vaito valdybai priklausančius reikalus, ir atvirksčiai, nesikiš, o jeigu kuris miestietis kokios nors valdybos dekretu nepateisinamai apkaltintas bus, tai nuo tokios dekreto ne kur kitur, tik Mums per mūsų dvarą duos apeliaciją. O jeigu arba vaitas, arba burmistras svarbiausiuose teismuose pats arba su savo valdininkais ne savo asmeniniais, bet iš savo valdybos kam nors (...) tada mūsų dvaro pakviestas į teismą bus, duotu terminu, pagal paprotį užstatant luomą ir byloje (...) privalo. Vaito įsakymu piliečiai aikštę išmatuoti ir vietą nustatyti turi, kurioje vaitas savo lėšomis teismo namus pastatys ir paskui remontuos. Jam taip pat mėsos davinius skiriame, kuriais pagal paprotį turi naudotis, o teismo kaltes (...) valdybų aprašytas magdeburginėse teisėse privalo įsiminti ir laikytis. Leidžiu taip pat tiems Šeduvos miestiečiams Rotušę pastatyti ir joje teismus ir visokius valdžios reikalus visuomeninei miesto naudai vykdyti, prie kurios svarstyklės ir kirpyklą turėti, o taip pat ir patogesnėje miesto teritorijos vietoje ir pirtį pastatyti bus galima. Insigne, arba atspaudą užrašams Dekretų ir kitų reikalų patvirtinimui, duodame šiam miesteliui, suteikiamas herbas yra toksai: baltas mantuaniškas erelis, o viduryje prancūziška lelija, kaip čia yra nupiešta. O tam tikslui, kad kuo didesnę malonę tuo mūsų Šeduvos miestelis ir jo visi miestiečiai nuo mūsų gautų, suteikiame teisę turgui kiekvienos savaitės ketvirtadienį, o metines mugės skiriame ir tvirtiname: vieną - Dievo dangun ėmimo dieną, antrą - Dievo kūno dieną, trečią - Šventojo Jono Krikštytojo dieną, ketvirtą - Švento Mykolo dieną, kaip ir iki šių laikų buvę.

4 p.

(...) šių mugių metu bus leista prekiauti visokiomis prekėmis, keistis prekėmis ir medum, vynu, alum, degtine ir viskuo kitu, pagal senus įstatymus ir papročius, leidžiama karčiamose prekiauti ir visu tuo, kas priklauso pirkliais, bet ne tokiems, kuriems visuotinė teisė (...) stovėti ir prekiauti uždraudžia. Pirkliai, kad neturėtų jokių pavojų kelyje ir važiuojant į mugę, kaip ir atgal į namus grįžtant (šitas po ...). Mūsų valia (...) plebiscitus kitų miestų geresnės valdžios pavyzdžiu sekant, o ypač minėto Kauno miesto pavyzdžiu, leidžiame rengti. Ir prie visų kitų laisvių, priklausančių magdeburginėms teisėms, ir senų revizijų teises paliekame. Visą šitą, ką jiems leidžiame, kaip anksčiau aprašyta, taip pat norime paaiškinti, kad mokesčiai priklauso Karalienės, Mūsų Ponios, Žmonos, išdui pripažįstame (...) tai, lygiai taip kaip iš senų laikų priklausė ir dabar tik pasipildo. Visų žiniai pranešti norime ir įsakome, kad jūs šio miestelio magdeburgines teises ir priklausančias jiems laisves neliečiamai saugotumėte mūsų malonei. Tam, kad geriau būtų, mes ranka pasirašome ir antspaudą (...) atspausti įsakome.

Duota Varšuvoje birželio 25 dieną MDCLIV Dievo metų, mūsų valdose lenkiškais VI, o švediškais VII metais.

Tvirtiname parašu mūsų rankos: Jonas Kazimieras Karalius, o žemiau (...)

5 p.

Žemiau šitų pačių privilegijų, antras parašas yra toks: Aleksandras Naruševičiaus-raštininkas Noxalo. Mes, Karalius, maloniai prie prašymo aukščiau minėto asmens įsakė ši reikalą (...) iš knygų Mūsų kanceliarijos patvirtinta Didžiuoju anspaudu išleisti. Rašyta mūsų kanceliarijoje gegužės 1 dieną, Dievo MDCLIX metais, Mūsų valdymo Lenkijoje XI, o Švedijoje XII metais.

iki 1672 m. Nuo tų metų ją patvirtino ir karalius. Po to šeduvių privilegijos buvo dar 3 kartus pildytos ir tvirtintos naujai į valdžią atėjusių karalių.

Šios privilegijos rodo, kad Šeduvos miestas turi garbingas ir galias savivaldos tradicijas, kurios sudarė juridines sąlygas jam ekonomiškai ir politiškai išaugti. Dėl šių teisių miestas atkakliai kovojo su carinės Rusijos administracija. 1810 m. miesto atstovai buvo nuvykę į Peterburgą pas carą Aleksandrą I. Jie pasiekė, kad Magdeburgo teisės, gautos 1654 m., būtų paliktos nedideliame provincijos miesteliui, kuris, suprantama, nuo 1795 m. priklausė Rusijos imperijai.

Taigi Šeduvos praeitis rodo, kad čia jau XVII-XVIII a. egzistavo demokratinės tradicijos. Jos atgimė drauge su nepriklausomybės atkūrimu ir dabar toliau turėtų būti puoselėjamos. Reikia tikėtis, kad ankstesnės istorijos pamokos teigiamai paveiks Šeduvos ekonominio ir socialinio gyvenimo raidą Lietuvai tapus Europos Sąjungos nare. Tokia gilia ir garbinga savivaldos patirtimi gali pasigirti anaipol ne visi mūsų valstybės miestai ir miesteliai. Būtina siekti, kad minėta Šeduvos miesto privilegija, jos suteiktų laisvių, teisių bei pareigų visuma taptų ta gerąja patirtimi, kurios semdamasis gerbti ir puoselėti tradicijas bei laisvę mokytųsi ir senas, ir jaunas šeduvius. To būtų galima palinkėti simboliškai minint 354-ąją privilegijos suteikimo miestui sukaktį.

Šiaulėnų dvaro rūmų oficina ir oranžerija (matomi venecijietiški langai). B.Buračo nuotrauka, 1929 m.

Šiaulėnų dvaro rūmų istorija

➤ Evaldas TAMULIONIS

2004 metais išleista monografija "Šiaulėnai". Joje aprašoma Šiaulėnų apylinkės istorija, dvasi-
nė ir materialinė kultūra, švietimo raida, ryškiausios asmenybės. Žurnalo skaitytojams siūlome ciklą straipsnių, nepatekusių į monografiją.

Mūrinių Šiaulėnų (Mūrų) dvaro rūmai nuo Šušvės pusės XX a. pradžioje (po 1871 m. priklausę Aleksandriui Landsbergiui, Stanislovo Landsbergio broliui)

Šiaulėnų dvaro rūmai iš vidinės kiemo pusės 2002 metais. E.Tamulionio nuotrauka

Iki mūsų dienų išlikusio Šiaulėnų dvaro rūmų aprašymo nerasta. Ankstyviausių amžių dvaro inventoriuose jų yra keli. Įvairiais laikotarpiais rūmų pastatas buvo atstatomas, restauruojamas arba rekonstruojamas ir, matyt, visą laiką stovėjo toje pačioje vietoje - Mediniuose Šiaulėnuose, prie Šušvės upės arba prie tvenkinio. Smulkiai peržiūrėjus rūmų pastato aprašymus, juose pastebėta bendrų bruožų: tradicinis pastato išplanavimas, interjero detalės, kartais ir meninis apipavidalinimas.

Kaip minima ankstyviausiame 1619 m. aprašyme, Šiaulėnų dvaro savininkui, Žemaitijos vėliavininkui Jurgiui Šemetai ir Apolonijai Oginskaitei-Šemetienei perduodant dvarą nuomotis Žemaitijos generaliniam seniūnui Jeronimui Valavičiui, pats Šiaulėnų dvaras su pastatais buvo aptvertas. Į jį vedė dideli mediniai laiptai, esantys tarp dviejų paklėčių. Virš jų buvo svetainė su šešiais langais, apjuosta priebučiu, o jos viršuje - smailus bokštelis, dengtas malksnomis, su dviem misinginiais užsmailintais rutuliais, su vėtrungėmis. Perėję vieną priemenę, patenkame į antrąją, kur stovėjo dvi didelės krosnys. Dešinėje buvo platūs laiptai su turėklais, vedantys į didelę svetainę - valgomąjį. Čia stovėjo dažytų koklių krosnis su herbais, be to, bufetas, virš kurio balkonas muzikantams.

Rūmuose, "virš tvenkinio", buvo didžioji salė su balkonu ir baliustrada bei kitų patalpų iš tvenkinio pusės. Iš priemenės buvo patenkama į kitą, mažą salę. Pastatas turėjo apie keturiasdešimt langų. Po valgomojo įrengti trys mūriniai rūšiai. Įėjimas į juos iš kiemo

Šiaulėnų dvaro rūmai nuo Šušvės pusės 2002 metais. E.Tamulionio nuotrauka

pusės buvo skliautuotas, prie namo - nedidelis aptvertas darželis.

1748 m. inventoriuje aprašomas Medinių Šiaulėnų dvaro pastatas (rūmai) buvo avarinės būklės, apleistas, supuvęs, sienos iš lauko pusės paremtos. Įvažiuojant į dvarą buvo vartai, virš jų - salė su dviem langais. Gyvenamajame name prie Šušvės išskirtinos šios patalpos: galerija, nedidelė biblioteka bei vaistinė. Sostas buvo sulaukėjęs ir apleistas.

1787 m. aprašyme pastatas jau buvo pakeitęs savo išvaizdą - savininko Jono Šemetos rekonstruotas arba perstatytas. Jame buvo įėjimai su mediniais laipteliais. Iš priešakio, virš durų, buvo dvi facijos, dažytos ir iš abiejų pusių pa-

puoštos skardiniais slibiniais. Įėjus į priebutį, dešinėje pusėje - dvivėrės dažytos durys su pilloriais. Iš priebučio - durys į "kaminą", kuriame - trys krosnys. Iš pastato patalpų galima dar paminėti nedidelę kanceliariją, vaistinėle, salę, koridorių, iš kurio laiptai vedė aukštyn, mūrinę virtuvę (atrodo, išlikusi iki mūsų dienų), duonkepe, kurios grindys išklotos plytomis. Visuose namuose buvo daug langų, stogas uždengtas malksnomis, grindys medinės, du kaminais išvesti ant stogo. Dūmtakius ir stogą abiejuose pastato galuose puošė metaliniai artišokų pavidalo ornamentai. Pastatas buvo senas, sijos ir laiptai supuvę arba griūvan-

»»

tys. Aplink pastatą ėjo griovys, iš vienos pusės aptvertas. Kiemas nuo daržo ir vieškelio, taip pat nuo parko ir palivarko pusės buvo atitvertas tvora. Į daržą įeidavo per atskirus vartus. Aptvertame darže buvo dvidešimt keturi sklypai, kuriuose augo serbentai, agrastai, vietomis žemė buvo neužsodinta, tuščia. Obelys, kriaušės buvo apleistos, sulaukėjusios, ežios apaugusios žole.

XIX a. rašytiniuose šaltiniuose Šiaulėnų dvaro rūmų išsamaus aprašymo nerasta.

XIX a. pirmoje pusėje Rietavo tijųnaitis Jonas Šemeta (1789 - 1871), Jono Šemetos ir Anelės Burbaitės sūnus, po brolio Morkaus (1782 - 1842) mirties ilgą laiką bylinėjosi su kreditoriais, buvo įsiskolinęs ir tikriausiai negalėjo skirti daug dėmesio rūmų statybos ir restauravimo darbams. Šie darbai,

matyt, prasidėjo iš dalies 3-ajame, ypač 5-ajame dešimtmetyje, kai 1842 m. J.Šemetai atiteko ir Mūriniai Šiaulėnai. Tai rodo 1827 m. ar kiek vėliau sudarytas Medinių Šiaulėnų, kol kas spėjamų, dvaro rūmų restauracijos projektas (be autoriaus ir objekto pavadinimo, vandenženklis: 1827: m.). Vėliau turėjo vykti statybos darbai, ir, kaip rodo ant išlikusių akmens pamatų iškalti metai ir inicialai: R U 1831 J : S ;, tais metais darbai buvo baigti.

Kaip liudija 1852-aisiais su meistras sudarytos sutartys, tais metais vyko jau baigiamieji dvaro rūmų rekonstrukcijos bei restauracijos darbai.

1852 m. vasario 12 d. su rangovu Grigoriumi Ivanovu sudaryta sutartis, įpareigojanti jį išmūryti Šiaulėnuose oficiną pagal architekto C.Anichinio projektą (įstatyti venecijietiškus langus, iš-

mūryti didelius ir mažus karnizus ir kt.).

Gegužės 19 d. sudaryta sutartis dėl mūrijamos oficinios stogo uždengimo malksnomis. Stogas turėjo būti dvišlaitis.

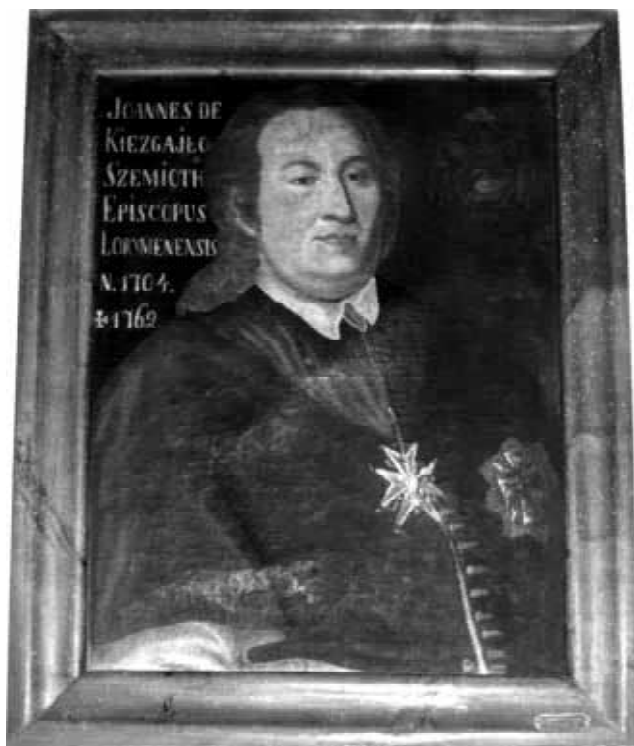
1852 m. gegužės 20 d. su meistru iš Kėdainių sudaryta sutartis. Jis Šiaulėnų rūmuose turėjo sutaisyti visus grindų plyšius, kiekvieną kambarį, kaip nurodyta, išdažyti aliejiniais dažais skirtinga spalva, o visas duris, langines, staktas, taip pat piliorius nuo Šušvės upės pusės - baltais dažais.

Tų pačių metų birželio 27 d. su meistru, rangovu, dailide Juozu Jurkevičiumi buvo sudaryta sutartis, įpareigojanti jį pagal architekto C.Anichinio projektą mūrijamoje oficinoje uždengti stogą ir nuo Šušvės bei kiemo pusės prie rūmų pastatyti piliorius. Už visą dar-

>>

Šiaulėnų dvaro savininko Stanislovo Landsbergio giminė prie dvaro rūmų oranžerijos apie 1905 metus (viršutinėje eilėje trečias iš kairės - Jonas Landsbergis, vidurinėje eilėje iš kairės ketvirta - Stanislovo Landsbergio našlė Salomėja Graževičiūtė, tos pačios eilės dešinėje - Aleksandras ir Emilija (Salnickytė) Landsbergiai

Šiaulėnų dvaro savininko, titulinio Lorymeno vyskupo, Žemaitijos vyskupijos sufragano Jono Šemetos (1704-1762) portretas Šiaulėnų bažnyčioje (palaidotas Šiaulėnų kapinių koplyčios rūsyje)

Šiaulėnų dvaro savininko, Rietavo tįjūnaičio Jono Šemetos (1789 - 1871) portretas Šiaulėnų bažnyčioje (palaidotas Šiaulėnų bažnyčios kriptoje)

bą sutarta sumokėti 270 rublių ir ordinariją rugiais bei kitais produktais.

1852 m. rudenį meistras Jokūbas Julijonas Domeika iš Prūsijos Šiaulėnų dvare išstinkavo officiną, o dažytojas Vincentas Stanevičius išdažė dvidešimties kambarių grindis.

Architektas C.Anichinis tikriausiai projektavo ir dvaro rūmus - jų rekonstrukciją arba atstatymą, tačiau sutartys su juo turėjo būti sudarytos daug anksčiau, todėl šio laikotarpio dokumentuose jų nerandama. Jo pavardė čia siejama su pradiniais officinos mūrijimo darbais, o tuo tarpu rūmuose darbai ėjo į pabaigą.

Medinį ir mūrinį pastatus jungianti gražių architektūrinių formų oranžerija tikriausiai buvo pastatyta tuo pačiu laikotarpiu.

Būtina pabrėžti, kad tuo metu minimas ir kitas architektas - Voleris (Woller). 1851 m. lapkričio 12 d. jis įsipareigojo Šiaulėnuose (nepasakyta, dvare ar miestelyje) pastatyti gotiško stiliaus trobą.

Gabus ir darbštus architektas Cezaris Anichinis gimė 1787 m. Florencijos mieste, Italijoje, o mirė 1861 m. Raudondvaryje, netoli Kauno. Čia, kapinėse, ir palaidotas.

C.Anichinis į Lietuvą pateko 1812 m., Napoleonui žygiuojant į Rusiją, su maršalo Makdonaldo korpusu. Pasitraukus Napoleono armijai, C.Anichinis pasiliko Lietuvoje, apsigyveno Vilniuje, dirbo su skulptoriumi Pranciškumi Andrioliu. 1847 m., grafo Benedikto Tiškevičiaus pakviestas, atvyko į Raudondvarį, tapo Kauno gubernijos architektu. Kartu su architektu Jokūbu Voleriu C.Anichinis suprojektavo kelis statinius. Lyginant šių pastatų architektūrines formas ir detales su Šiaulėnų dvaro rūmų officina bei oranžerija, galima rasti aiškių panašumų.

Su Šemetomis susijęs dar vienas architektas, minimas Šiaulėnų dvaro medžiagoje. Tai F.Rimgaila, pastatęs Šiaulėnų miestelyje bažnyčią (leista statyti 1857 m., pastatyta 1869 m.).

Kas buvo Šiaulėnų dvaro parko architektas, duomenų nerasta. Šaltinių stoka neleidžia apie jį kalbėti atskirai, išskyrus tai, kas jau anksčiau paminėta.

Jono Šemetos našlės Salomėjos Graževičiūtės (1843-1918) vyras Stanislovas Landsbergis (1836-1899) (su žmona palaidotas Šiaulėnų bažnyčios kriptoje)

XIX a. visi Medinių Šiaulėnų bei bažnyčios statybos darbai atlikti dvaro savininko Jono Šemetos lėšomis ir rūpesčiu.

1868 m. Šiaulėnų bažnyčioje Jonas Šemeta, turėdamas 76 metus, susituokė su 25 metų Salomėja Graževičiūte. Pagrindiniai sutuoktinių kambariai buvo mediniuose rūmuose.

1871 m. mirus Jonui Šemetai, Salomėja ištekėjo už Stanislovo Landsbergio.

Nuo XX amžiaus pradžios, kaip ir tėvai, Šiaulėnų dvaro mediniuose rūmuose gyveno Stanislovo sūnus Jonas ir Janina Svidzinskytė - Landsbergiai. Pastate buvo aštuonios patalpos įskaitant prieangį. Prie pastato prijungtame mediniame priestatėlyje, kaip teigiama, įsikurdavo atvykusių svečių vežikai.

Mūriniame dvaro oficinose pastate per pirmuosius tris dešimtmečius gyveno dvaro ūkvedis Boleslovas Sakalauskas, dvaro virėja, dvaro buhalteris, kambarinė Marcelė Tiškienė su vyru

dvaro ūkvedžiu Jonu Tiškumi bei sūnumi, dvaro tarnaitės, bernai.

Oranžerijoje, arba galerijoje, augintos gražios didelės gėlės. Joje buvo venecijietiški stikliniai langai (dabar užkalti lentomis).

Priešais dvaro rūmus buvo didelė graži gėlių klomba, kurios viduryje stovėjo aukštoka, dekoratyvinė tulpės žiedo formos skulptūra.

Toliau į šoną, prie Šaukoto vieškelio, stovėjo svirnas. Jis išlikęs iki mūsų dienų.

Dabartinėje dirbtuvių teritorijoje buvo sodas, kuriame augo obelys, kriaušės, slyvos. Jį dažniausiai nuomodavo Šiaulėnų miestelio žydai. Sodas buvo aptvertas medine tvora, prie jo pastatyti mediniai garažai, sandėliai. Už sodo - trys tvartai (sudarė U formą) dvaro galvijams, arkliams laikyti, dvi daržinės. Kitoje Šaukoto vieškelio pusėje stovėjo didelis dvaro klotimas, daržinė.

Ant kalnelio, prie Šušvės upės šlaito, buvo ledainė (išlikę griuvėsiai), už le-

dainės - dvaro kiaulių tvartas (išlikę griuvėsiai), šalia stovėjo kalvė. Ji išsaugota iki mūsų dienų.

Toje vietoje, kur dar prieš keletą metų prie dvaro oficinose pastato stovėjo mūrinis tvartas, anksčiau buvo sodas.

Nuo Šiaulėnų miestelio į Šaukotą vedantis vieškelis prie dvaro sodybos buvo apsodintas medžiais, grįstas akmenimis (jais buvo grįstas ir garažų, sandėlių kiemas). Visa tai tęsėsi iki mūrinio koplytstulpio, buvo tarsi dvaro alėja.

Jei norėta patekti prie dvaro rūmų, už koplytstulpio reikėdavo pasukti į sodą ir pro jį grįstu taku atvykti prie rūmų. Kiemas prieš rūmus ir oficiną buvo grįstas akmenimis. Dvaro sodybos grindinio neišliko, jis sunaikintas.

***Rašant straipsnį naudotasi Šiaulėnų dvaro archyvine medžiaga, esančia Lietuvos valstybiniame istorijos archyve.**

Mečislovas Jučas

Mečislovas Jučas - istorikas, Vilniaus universiteto profesorius, humanitarinių mokslų habilituotas daktaras. Gimė 1926 m. balandžio 26 d. Radviliškio rajone, Vabalnuose. 2005-aisiais jam skirta premija už darbų ciklą "Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybingumo ir lietuvių politinės tautos tapatumo problemos (1999 - 2003 m.)"

Einantis prasmingu mokslo keliu...

➤ Irena VALIKONYTĖ

Profesorius habilituotas daktaras Mečislovas Jučas - vienas žymiausių ir autoritetingiausių Lietuvos istorijos tyrėjų, kurio solidūs darbai labai vertinami ne tik Lietuvos akademinės bendruomenės, bet ir Lenkijos, Vokietijos, Rusijos, Estijos bei Baltarusijos istorikų ir reprezentuoja šiuolaikinės lietuvių istoriografijos lygį. Jo tyrimų diapazonas labai platus ir chronologiniu, ir dalykų požiūriu, tačiau akivaizdus prioritetas teikiamas senosios Lietuvos valstybės ir valstiečių istorijai, Lietuvos kultūros istorijai bei istoriografijai. Profesorius M. Jučas - kelių Lietuvos istorijos sintezių (1957, 1978, 1985, 1988) bendraautoris, pateikęs originalų XVI a. LDK politinės bei socialinės raidos modelį.

1996 m. paskelbtoje jo darbų bibliografinėje rodyklėje buvo suregistruota daugiau nei 300 mokslinių publikacijų, iš jų - 6 monografijos. Per pastaruosius 8 metus, prabėgusius nuo bibliografinės rodyklės sudarymo, prof. M. Jučas prie

savo mokslinių publikacijų kraitės pridėjo dar keturias solidžias monografijas (viena jų išversta ir paskelbta lenkų kalba) bei beveik tris dešimtis mokslinių straipsnių. Profesorius taip pat toliau aktyviai dalyvavo nacionalinėse ir tarptautinėse mokslinėse konferencijose, skaitė keletą pranešimų, kurie buvo skelbiami mokslinėje periodikoje. Jam priklauso didžiulis indėlis rengiant mokslininkų pamainą.

Itin produktyvus profesorius buvo pastarųjų penkerių metų laikotarpis, kai paskelbtos keturios solidžios monografijos: 1999 m. "Baltų lankų" leidykla išleido studiją "Žalgirio mūšis" (328 p.), 2000 m. "Aidai" išspausdino monografiją "Lietuvos ir Lenkijos unija (XIV a. vid. - XIX a. pr.)" (392 p.). 2004 m. Andrzejiaus Firewiciaus ji buvo išversta į lenkų kalbą ir Europos edukacijos centro Torūnėje leidyklos išleista pavadinimu "Unia polsko - litewska" (370 p.). Taip pat 2000 m. "Baltos lankos" parengė ir išleido knygą "Krikš-

čionybės kelias į Lietuvą. Etapai ir problemos" (190 p.), o 2002 m. "Aidų" leidykloje pasirodė studija "Lietuvos metraščiai ir kronikos" (208 p.). Visomis šiomis solidžiomis monografijomis prof. M. Jučas pratęsė ir apibendrino savo ankstesnių metų fundamentalius Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos įvairių temų tyrimus, jų duomenis papildydamas naujų šaltinių ir mokslinės literatūros analize, naujomis išvadomis ir pagrįsta įžvalga. Jo ankstesnės bei pastarųjų metų studijos jau yra tapusios lietuvių ir Europos istoriografijos klasikineis veikalais, jos nuolat cituojamos Lietuvos ir užsienio mokslininkų, jomis dažnai remiamos mokslinių darbų išvados. Profesoriaus mokslo darbai dažnai recenzuojami Lietuvos ir užsienio mokslinėje periodikoje, o ryškiausias pripažinimo Europoje pastaraisiais metais ženklas yra minėtos jo studijos apie Lie-

➤➤

Po apdovanojimų ceremonijos. Pirmas iš kairės (sėdi) - M.Jučas. P.Vasiliausko nuotrauka

tuvos ir Lenkijos uniją vertimas ir paskelbimas lenkų kalba. Tokio labai senas ir gilias istoriografijos tradicijas turinčios Lenkijos istorijos mokyklos pripažinimo ir dėmesio iki šiol sulaukė tik vienas kitas lietuvių mokslininkas.

1999 m. paskelbta studija „Žalgirio mūšis“ iš esmės yra jau ketvirtasis (nuo 1959 m.) gerokai papildytas ir išplėtotas profesoriaus šios temos darbo leidimas. Veikalas yra labai populiarus ne tik tarp specialistų, pripažįstančių įžvalgius prof. M.Jučo tyrimus, bet ir tarp plačiosios visuomenės atstovų, siekiančių objektyvaus, plačia erudicija pagrįsto svarbaus Lietuvos istorijos įvykio vertinimo. Šios temos profesoriaus tyrinėjimų ir jų išvadų vertę bei reikšmę liudija, pavyzdžiui, faktas, kad žymiausiu Žalgirio mūšio specialistu Vakarų Europoje laikomas Vilniaus universiteto garbės daktaras profesorius Sven E.Ekdahl bei kiti istorinio mūšio, santykių su vokiečių ordinu specialistai savo mokslinėse publikacijose nuolat remiasi M.Jučo teiginiais bei įžvalga. Taip puikiu pirminiu šaltinių pažinimu, kritiniu jų interpretavimu, giliais ir pagrįstais moksliniais apmąstymais pasižyminti M.Jučo studija apie Žalgirio mūšį jau tapo ne tik Lietuvos, bet ir Europos istoriografijos savastimi.

Lietuvos ir Lenkijos tarpusavio valstybi-

nius santykius prof. M.Jučas nagrinėja jau ilgą laiką tarpą. Dar 1970 m. buvo paskelbta studija „Nuo Krėvos sutarties iki Liublino unijos“, o 2000 m. ši tematika profesoriaus buvo gerokai išplėtotą naujais aspektais ir reikšmingai pagilinta išsamioje monografijoje „Lietuvos ir Lenkijos unija (XIV a. vid. - XIX a. pr.)“. Originalus, objektyvus, pagrįstas šaltiniais ir ankstesnių tyrinėtojų išvadamis prof. M.Jučo požiūris į Lietuvos ir Lenkijos tarpusavio santykius bei neangažuotas vertinimas šioje studijoje nusipelnė tiek Lietuvos, tiek ir užsienio specialistų įdėmaus žvilgsnio, labai palankaus vertinimo. Žymūs Lietuvos ir Lenkijos mokslininkai recenzavo šią studiją, o geriausiu jos įvertinimo faktu tapo monografijos publikacija lenkų kalba.

2000 m. paskelbta monografija „Krikščionybės kelias į Lietuvą“ - tai ilgamečių studijų ir gausių publikacijų Lietuvos krikšto ir krikščionėjimo tematika apibendrinimas. Ji išleista kaip Lietuvos tūkstantmečio programos parodos „Krikščionybė Lietuvos mene“ knyga, tapusi ne tik Lietuvos europėjimo kelio pagrindinių problemų ir etapų analize, bet ir savotišku moksliniu vadovu minėtos parodos rengėjams ir lankytojams. Šios monografijos novatoriška įžvalga ir išvados pagrįstos tiek ankstesnių mokslininkų (pvz., Z.Minskio, P.Rabikaus-

ko) studijų medžiaga, tiek originalia, kritiška ir kompetetinga daugiau ar mažiau žinomų istorijos šaltinių interpretacija. Knygoje taip pat skelbiami keli karaliaus Mindaugo ir didžiojo kunigaikščio Gedimino laikų svarbūs Lietuvos atsivertimo į krikščionybę pradžios proceso dokumentai. Jų skelbimas iliustruoja visų prof. M.Jučo monografijų, studijų, šaltinių publikacijų vieną ryškiausių bruožų - tyrimų fundamentalumą, pateikiamų išvadų pagrįstumą pirminių šaltinių informacija, kritinį požiūrį į šaltinius.

Monografija „Lietuvos metraščiai ir kronikos“, išleista 2002 m., pratęsė ir pagilino profesoriaus ankstesnių tyrinėjimų tematiką. Tai yra 1968 m. paskelbtos solidžios studijos „Lietuvos metraščiai“, taip pat tapusios lietuvių istoriografijos klasikiniu veikalu, nauja, pataisyta ir gerokai papildyta interpretacija.

Taigi per pastaruosius penkerius metus prof. M.Jučo mūsų šalyje ir užsienyje paskelbtos monografijos iš esmės užpildė žiojėjusias Lietuvos istoriografijos spragas, gerokai praplėtė Lietuvos istorijos pažinimo horizontus. Antra vertus, šie tyrimai puikiai reprezentuoja lietuvių istorijos mokslo lygį ir pasiekimus Europos istoriografijos kontekste.

GYVENIMAS, PILNAS PLANŲ IR IDĖJŲ

“Esu laiminga galėdama siūlais išreikšti džiaugsmą, skausmą ir dalelę savęs. Audimas man tapo kalba, kuria pasakoju apie jūrą, žemę, saulės tekėjimą, kasdienybę ir svajones.”¹

“Bandžiau emocijomis ir spalvomis tapyti kaitrą, saulės šilumą, vandenyną, dangaus skliautus, erdvę, rudens lapų čiuzėjimą ir t.t.”²

J.Monkutė-Marks

J.Monkutės-Marks muziejus-galerija Kėdainiuose

➤ Rasa GENEVIČIŪTĖ

Skaitytojams pristatome dar vieną kraštiečių - dailininkę Janiną Monkutę-Marks, gyvenančią ir kuriančią JAV, Čikagoje.

2001 m. spalio 20 d. Kėdainiuose, J.Basanavičiaus gatvėje, iškilmingai atidarytas J.Monkutės-Marks muziejus. Tai menininkės dovana tėviškei.

Radviliškio viešoji biblioteka J.Monkutę-Marks "atrado" 2003-aisiais. Užsiėmė draugystė. Radviliškio viešajai bibliotekai dailininkė padovanojo knygų, kurių vertė 5 tūkstančiai litų. Dovaną J.Monkutės-Marks iniciatyva perdavė Kėdainiuose veikiančio jos muziejaus-galerijos direktorė Dalia Minkevičienė.

Sunku būtų nupiešti J.Monkutės-Marks, šios be galo talentingos, įvairiapusės, unikalios asmenybės portretą.

Gimė būsimoji menininkė 1923 m. Radviliškyje, geležinkeliniko šeimoje. Motina Jadvyga Petrauskaitė buvo kilusi iš Kėdainių krašto, tėvas Aleksas Monkus - iš Radviliškio. Vėliau šeima persikėlė į Pagėgius. Ten Janina lankė pradžios ir vidurinę mokyklą. 1939 m., vokiečiams okupavus Klaipėdos kraštą, tėvas buvo perkeltas dirbti į Kėdainius. 1942 m. Kėdainių gimnazijos direktorius rašytojas Juozas Paukštelis patarė Janinai Monkutei laikyti stojamuosius egzaminus į Kauno valstybės dramos teatro studiją. Mergina lankė Dramos studiją ir kartu mokėsi Kauno penktojoje gimnazijoje. Tai buvo sunkūs, bet kūrybingi ir lūkesčių kupini metai.

Deja, prasidėjęs Antrasis pasaulinis karas sudaužė svajones. 1944 m. Ja-

nina Monkutė atsidūrė Sudetenlande, Čekoslovakijoje, netoli Drezdeno. Tėvai liko Lietuvoje. Janina susituokė su poeto Henriko Nagio broliu dvyniu Martynu. Po Drezdeno bombardavimo pora patraukė į Austriją, Feldkircho miestelį, netoli Šveicarijos sienos. Čia, dirbdami vokiečių karių sanatorijoje, sulaukė karo pabaigos.

Austrijoje, Insbruko universitete, Janina Monkutė studijavo archeologiją, meno istoriją ir italų kalbą. Vėliau išsikraustė į Vokietiją, Freibergą, kur buvo apsistojusi jos sesuo. Šiame mieste Janina įstojo į Menų ir amatų mokyklą (Ecole des Arts et Metiers), kuriai vadovavo dailininkas Vytautas Jonynas. Čia būsimoji dailininkė mokėsi piešimo

Muziejaus ekspozicijos salė

ir tekstilės meno. Gimė sūnus Sigitas.

1949 m. visa Nagių šeima persikėlė į Kennebunk Portą, Meino valstiją, JAV. Sužinoję, kad Čikagoje steigiamas Lietuvių teatras, Nagiai persikėlė į šį miestą. Dienomis pora dirbo fabrikuose, o vakarus skirdavo teatrui.

Nagių šeima iširo. 1953 m. Janina ištekėjo už Iros Markso. Teko palikti išeivijos teatrą, bet atsirado sąlygos kūrybai. Janina Monkutė-Marks grįžo prie tapybos, tobulinosi piešimo, grafikos, dekoravimo ir komercinio meno srityse, mokėsi audimo.

Jau daugiau kaip keturiasdešimt metų dailininkė dalyvauja lietuvių išeivijos ir amerikiečių kultūros gyvenime, priklauso įvairioms meno organizacijoms, rengia parodas, yra pelniusi ne vieną premiją.

Janina Monkutė-Marks domisi ir liaudies menu. Su vyru Ira apkeliavo visą pasaulį. Per daug metų sukaupe išsamią primityviojo meno kolekciją.

Dailininkės šeimoje užaugo keturi sūnūs. Deja, 2000 m. mirė Ira Marksas.

Janina Monkutė-Marks tebegyvena Čikagoje, žiemas leidžia Floridoje nepamiršdama apsilankyti gimtinėje. Jos gyvenimas kupinas planų ir idėjų. Menininkė intensyviai kuria.

Vienas svarbiausių Janinos Monkutės-Marks kūrybos motyvų yra kelias, kelionė. Daugelis dailininkės kūrinių yra simboliški.

“Net liūdniausi Janinos Marks darbai pasižymi optimizmu ir žaismingumu”,³ teigia kritikai.

“Vaikštinejant tarp Janinos Marks

meno darbų, išsiskiria keli skirtingų technikų ir stilių periodai, tačiau įvairiapę dailininkės kūrybos raidą vienija nekintantis įkvėpimo šaltinis. <...> Natūralu, jog tai, kas dailininkę įkvepia, tampa ir svarbiausiomis jos kūrybos temomis. Taip gamtos grožis Janinos Marks darbuose atsiskleidžia jos požiūriu į aplinką, folkloro išmintis - gilinimusi į savo lietuviškas šaknis, o asmeninė patirtis suformuoja kūryboje išreikštą pasaulėjautą. Nors šie pamintėti įkvėpimo - raiškos faktoriai labai konkretūs ir asmeniški, dailininkės kūryba pirmiausia pasižymi keliamų vertybių bendražmogiškumu. Kūryboje dailininkė nepasiduoda jokiam tautiniam ar istoriniam sentimentui - jai

»»

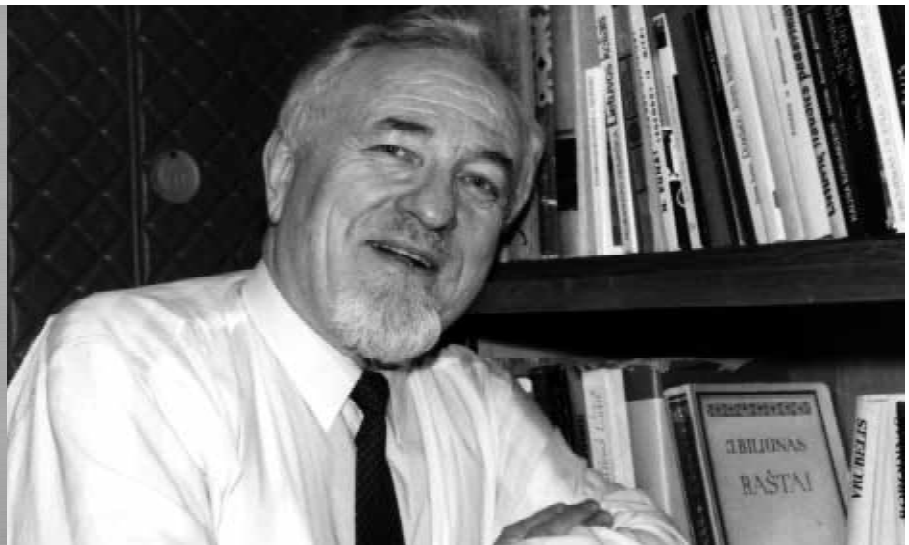
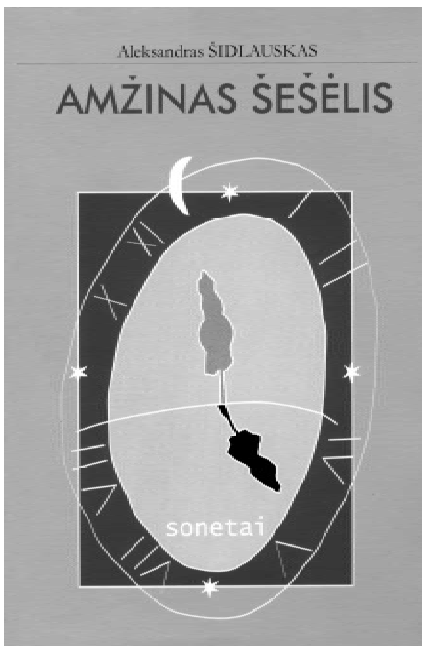
J.Monkutė-Marks. Rojaus paukščiai. Gobelenas. 1982

svarbu amžinieji jausmai ir pojūčiai, nekintančios gyvenimo tiesos. <...> Net ir savo pačios dramatišką gyvenimo istoriją menininkė interpretuoja kūryboje tarytum iš šalies, su švelniu humoru, neužgožiančiu beveik kiekviename darbe juntamo, kiekvienam žmogui nesvetimo paslėpto tragizmo”.⁴

Visus, kuriuos domina kraštietės Janinos Monkutės-Marks kūryba, kviečiame apsilankyti dailininkės muziejuje Kėdainiuose (J. Basanavičiaus g. 45) arba interneto svetainėje (<http://www.jmm-muziejus.lt>).

Literatūra

1. Janina Monkutė Marks. - V.: Baltos lankos, 2002. P. 106.
2. Ten pat. P. 42.
3. Ten pat. P. 11.
4. Ten pat. P. 8.

Nebūsiu niekad poetas.
Bet žmogum aš dar galiu pabūt... (p. 185)

Aleksandro Šidlausko sonetai, “Amžinas šešėlis”

➤ Jonas LINKEVIČIUS

Rašo eilėraščius Aleksandras seniai, nemaža jų yra publikavęs įvairiuose antologiniuose rinkiniuose, periodikoje, o štai pirmąjį eilėraščių rinkinį išleido tik šiemet, sukaukęs kelių dešimtmečių patirtį ir didžiulį poezijos bagažą. Mūsų pacituotos eilutės, matyt, iš daug anksčiau parašyto soneto, nes rinkinys “Amžinas šešėlis” liudija, kad jo autorius turtingas visko, kas būtina tikram poetui: turi apie ką rašyti ir moka savo kūrinį apvilkti tikrai poezijai pritinkančiu apdaru. O kad turi apie ką rašyti, jau žinome iš gausybės įvairiausių publikacijų (dar proza, publicistika, literatūros kritika, eseistika, keliolika sudarytų knygų, vertimai), kad įstengia praskverbti į gilesnius gyvenimo klodus, - iš pirmos jo knygos, praėjusių me-

tų pabaigoje išleisto aforizmų rinkinio “Alkana šarka”. Šis jau brandaus amžiaus sulaukusio poeto debiutas džiugina ir tuo, kad jo kūrybos takelis prieš pusšimtį metų prasidėjo Grinkiško vidurinėje mokykloje (Radviliškio r.). Ten ir klasėje, ir aktyviausiam būrelyje man teko darbuotis su jaunaisiais literatais, tarp kurių - ir šiandien pristatomos knygos autorius. Pagaliau jis išsina kaip rašytojas į platų kūrybos vieškelį.

Sonetų rinkinys “Amžinas šešėlis” tik savo išvaizda, paviršiumi gali pasirodyti kuklus, o iš tikrųjų - tai vieno seniausių ir prestižiškiausių poezijos žanrų, bylojančių apie jų kūrėjo poetinio amato išmanymą, knyga, kurią sudaro net du šimtai aštuoniasdešimt sonetų! Daugelis įžymiausių lietuvių poetų rašė ir sonetus, tik... ar visus juos sudė-

jus į vieną kiekį prilygtų mūsų bičiuliui? A.Šidlauskas pasirinko žanrą, kurio pradžia siekia XIII amžių, žanrą, kurio pradininkai buvo didieji Dantė ir Petrarka, o jais sekė V.Šekspyras, H.Heinė, A.Puškinas, A.Mickevičius, Š.Bodleras, R.M.Rilkė, V.Briusovas, iš lietuvių - Maironis, J.Janonis, Putinas, V.Mačernis, J.Aistis, A.Venclova, E.Mieželaitis, T.Tilytis, Just. Marcinkevičius ir daug kitų.

“Amžino šešėlio” autorius pratarė pirmąjį viršelio puslapio atlenkime, pristatydamas rinkinį, išdėsto savo kūrybinę poziciją. Nurodo, kad šiuo sonetynu jis nori pirmiausia pažinti pats save. Jo žodis atsiranda iš pasąmonės ir norom

➤➤

nenorom susiranda savo vietą eilutėje. Jis verčia įsigilinti į amžinųjų verčių simboliką, susidievinėti kasdienybę ir sukasdieninti dievybes. „Ši knyga ilgametis svarstymas apie esimo pradžią ir pabaigą“.

Rinkiniui parinktas gana tinkamas, mįslingas kaip ir patys sonetai, o kartu ir poetiškas pavadinimas. Amžinas - laiko atžvilgiu begalinis, nuolatinis, nuo Antikos iki naujųjų amžių. Šešėlis - neryškus, iš priešingos pusės apšviestas vaizdas, pėdsakas. Tas žodis neretai blyksteli sonetų posmų eilutėse („bijau šešėlio savo balto“, „pražydo liūdesiu šešėlis“, „šalti šešėliai“).

Sonetas, kaip prisimename, eilėraštis, sudarytas iš dviejų ketureilių ir dviejų trieilėlių posmų (italų, prancūzų) arba iš trijų ketureilių ir dviejų pabaigos eilučių (anglų, šekspyriškasis). Pagrindiniai rimavimo būdai gali būti įvairiai derinami. Sonetui būdinga nuosekli temos traktuotė. Temos raida turi savo ribas: tezė (pirmas ketureilis), antitezė (antras ketureilis) ir sintezė (pabaigos trieilėliai). Kitas variantas - siužeto momentai (užuomazga, plėtotė, kulminacija ir atomazga). Dažni vadinamieji sonetų vainikai. Juos sudaro penkiolika tarpusavyje susietų eilėraščių, kurių penkioliktasis sudarytas iš pirmųjų keturiolikos sonetų eilučių. Visa tai randame ir A.Šidlausko sonetuose. Savo forma daugelis, net 212 sonetų, šekspyriški, o turinį dažniausiai sudaro punktyriniai aprašymai, pasakojimai ir filosofiniai apibendrinimai.

Pirmiausia rinkinys „Amžinas šešėlis“ stebina žanrui būdingų formų, tematikos bei struktūros įvairove. Rinkinyje net trys originalūs sonetų vainikai (pirmasis, antrasis ir Antikos) ir du verstiniai - Konstantino Balmonto „Aukso vainikas“ ir Maksimiliano Vološino „Žvaigždžių vainikas“. Atskiras tematines grupes sudaro skausmo, liūdesio, meilės, šviesos, atminties, vilties, kaimo, miesto, mirties, pradžios ir pabaigos sonetai. Į filosofinius apmąstymus, svarstymus

paguodžiantis žodis mums žaizdą išgydo

ant lūkesčio pinklių pasaulis paslydo
pagelbėkit žmonės surast gyva lemtį
nelaimėlis eina į savąją tremtį

tie žingsniai nebylūs išgelbėt negali
lemtis palaiminga praeina pro šalį
po tvano ir vėlei danguj LAUMĖS juosta
tik apkalbų griūtys kasdien nepabosta

KŪRĖJO mintis tyliai pūdyman krenta
pasiekia jį jūrą ir liūdintį krantą
paliekam pasaulį juokingai vieni

kančia neišblėsta lyg nebaigtas žodis
stebuklai tikri vienumoj pasirodys
pasislėpė kančios namų židiny

(p. 25)

rašau sonetą šį kaip tiesą

kaip tą gyvenimą rašau
regėjau amžinybės šviesą
kurią kasdien sugrįžt prašau

tegul jos spindulėliai driekias
iš didelio rudens dangaus
ant stalo guli duonos riekės
ir laukia valgančio žmogaus

susės šeima ramiai prie stalo
ir sočiai valgys nekalbės
tik klonyje ilgai be galo
paukštėlis vienišas ulbės

kol saulė į dausas pakyla
balsai nugirdo kaimo tylą

(p. 85)

kreipia net patys sonetų pavadinimai: „Žodis“, „Užmarštis“, „Teisybė“, „Kelias“ ir kt. Pagrindinė sonetų tema - gyvenimo prasmės ieškojimas - vėlgį artima filosofijai... Daugelis sonetų išlaiko žanrui būtiną ypatybę. Griežtai laikomasi ritmo ir rimo, bet esama ir tokių, kuriuos skaitai kaip tiesiog gerus eilėraščius, vadintinus sonetiniais.

Kokios svarbiausios A.Šidlausko sonetų ypatybės, bylojančios apie žanrą, kurį kaip pats sakosi, nori „prikelti iš užmaršties“, rodo poeto savitumą, originalumą?

Jų, būdingų tik „Amžino šešėlio“ autoriui, ne taip mažai. Gal svarbiausia, kad sonetų lyrinis herojus visiskai sutampa su pačiu autoriumi, turi savo raiškos erdvę ir laiką, savo pasaulio matymo kampą, filosofiją, jauseną, žodyną. Jam gyvenimas „tik tiek tevertas, kiek prisiglaudžia prie manęs“, kitur - „išnyksta visa lyg miražas, / esu nei didelis, nei mažas“. Lyrinis herojus, arba lyrinis subjektas, - kultūros žmogus, ir kultūrinis sluoksnis sonetuose ganėtinai ryškus. Nuo Antikos iki M.K.Čiurlionio, iki mūsų dienų. Artimesnis jam kaimas, bet ir miestas nesvetimas. Gamta - svarbiausias apmąstymų kontinentas. Ypač svarbus jam kaimo žmogus, kaimo peizažas („kaimo peizažas toks artimas ir geras“, „žemė labiausiai myli artoją“). Jis, nors lydėdamas Antikos laikų palaimos ir Šviesos, savo tėvynės patriotas, Nemuno, Neries, Kryžių kalno, M.K.Čiurlionio, Tado Blindos žmogus - gentainis („kas pamils gimtinės šventą žemę, / tą ir žemė amžinai pamils“). Jo žvilgsnis dažnai kyla iki kosminių aukštybių, prie Grigo Ratų, Paukščių Tako, prie Vaivos juostos, jo atspirties taškas - krikščioniškos moralės vertybės. Lyrinio subjekto jausenoje yra ir šalto vidinio vienišumo dozė, net elegiškių nuotaikų, ilgesio, paslaptinumo, laukimo, tikėjimo, kad ateitis bus šviesesnė už šią dieną. Jis labai jautrus žodžiui, kuris tai „lyg diena tyra“, tai „pavirsta žodžiai aidu, ilgesiu ir kūnu“, tai „aštrus blogiui“. Jo „ma-

išeinu į amžiną rytojų

gal eilėraštis staiga užgims
aš tik žemės žodį pakartoju
jis mane paniekins bet priims

neregėjau dykumoj miražo
nestačiau nei rūmų nei pilių
man pakanka vieno žingsnio mažo
nes pasaulį amžiną myliu

laikas ieško DIEVO žemėj vietos
ją suras ieškodamas galbūt
nebebūsiu niekadęs poetas
bet žmogum aš dar galiu pabūt

po mirties sugrįš vėl sapnas naujas ir
kasdien tekės mūs žemės kraujas

(p. 185)

tyta debesys ir vieškelis, tėvo prakaitas ir motinos ašara". Žodžiu, turinčio vidinio pasaulio lyrinis subjektas - gal pats svarbiausias sonetų originalumo ir patrauklumo rodiklis.

A.Šidlauskas turi savo žodyną, kurio atranką daro įsitikinęs, kad "kiekvienas žodis tinka gyvenimui, bet ne visi sonetui". Poetas turi savo dažniausių žodžių repertuarą. Dažniausiai randami žodžiai: pasaka, vaikystė, saulė, likimas, iš gėlių - dažniausiai jurginas, iš metų laikų - pavasaris. Svarbiausius žodžius - pavadinimus, vardus - jis rašo didžiosiomis raidėmis, tokiu būdu didindamas jų svorį posme, eilutėje. Siekdamas originalumo, vartoja ir tokių žodžių, kurių nerasime "Dabartinės lietuvių kalbos žodyne" (atrastis, prarastis, slapstis, neįautra ir kt.).

Poeto žodyne gausu tik jam vienam būdingų, negirdėtų metaforų ("sužibo ašaromis gėlės,/ pražydo liūdesiu šešėlis", "pavargo sąžinė pirkliauti", aforizmų ("vergas rytdienos šviesos nemato", "mylėti reikia iš pradžių,/ kad liktų dar laiko neapkęst"), paradoksų ("skaitys visi, kurie skaityt nemoka"), palyginimų ("norėtusi matyti miestą švarų kaip baltas dangus", "širdies iliuzija lyg smuikas"), ypač gausu metaforinių ir emocinių epitetų (skausmų vitražai, gėlių vairovorkštės, stiklo ašaros, geismo naktys, amžinatvės kelias, neramybės žvaigždės, akla viltis, aistrų vergovė, nukankintas žodis ir kt.), gausu puikiausių posmų- kaip šis:

Prieblanda į šoną pasitraukė,
Vakaras supranta savo rimtį.
Miestas užsidėtų baltą kaukę,
Bet juodos negali nusiimti.

Baigiant norisi pabrėžti, kad A. Šidlausko sonetų knyga "Amžinas šešėlis" verta išsamios recenzijos, nes ji, nors ir pirma poeto biografijoje, savaip reikšminga ir sviri. Tai įrodymas, kad parašyta tikro poeto ranka ir širdimi. Viliamės, kad ja seks ir kitos mūsų bičiulio poezijos knygos. To nuoširdžiausiai linkime!

mirties sonetai

po žemę vaikščioja poetai

poetų žemė LIETUVA
mirtis ateina netikėtai
bet ji ateina kaip sava

katarsis nieko neišduoda
vilties nėra viltis yra
pripildžius atpildo aruodą
suspindi rytmečio žara

prisikėlimo varpas gaudžia
jo negirdėti negali
ir voras savo tinklą audžia
ir bitė nuskrenda toli

vilties daigeli kilk ir auki
tad ko mirtie ilgai taip lauki

(p. 182)

pirmasis vainikas

gyvenimo lapas tai pilnas aruodas

gyvenimo knygą skaityti sunku
prašykim dangaus ir vilties ir paguodos
laimingas kas gimsta lemtingu laiku

vėl sąžinę savo prakalbinti reikia
tikėti galėtų kiekvienas kasdien
ne vienas ne vieną iš keršto prakeikia
be atgailos žodžio nelengva vis vien

apynasriu mintį žabokim beprasme
sustokim ant kranto suraskim esmę
sunku bus suvokti gyvenimo prasmę

brangi mums sekundė brangi valanda
užmiršti nelengva jei buvo skriauda
banguoja mintis tartum jūra juoda

(p. 21)

Lietuvių bibliografas, etnografas, visuomenės veikėjas

SILVESTRAS BALTRAMAITIS

➤ Emilija KALINAUSKIENĖ

Ši kukli publikacija tebus kraštiečių bandymas gražinti skolą nepelnytai primirštam lietuvių bibliografui, etnografui, visuomenės veikėjui, kilusiam iš Radviliškio rajono, Mankiškių kaimo, Silvestrui Baltramaičiui.

Negalime skaitytojams pateikti išsamios S.Baltramaičio biografijos, nes kai kurie jo gyvenimo laikotarpiai lieka paslaptis. Net tiksli mirties data nežinoma.

Galbūt daugelis, ypač jaunoji karta,

S.Baltramaičio vardą išgirs pirmąkart. Nebeliko gyvų liudininkų, pažinusių šį garbingą Radviliškio krašto žmogų, galinčių pasidalinti prisiminimais apie jį. Išsaugotos vos kelios S.Baltramaičio fotografijos.

Mankiškiuose, jo tėviškės vietoje, dabar tyro plynas laukas. Išsvajotosios tėviškės, į kurią Silvestrui nebuvo lemta grįžti... Niūriais permainų metais sunaikintos čia kauptos bibliografo knygos.

Radviliškio bibliotekininkų pastangos

surasti bent vieną gyvą žymiojo kraštiečio giminaitį nebuvo bergždžios: netoliese, tame pačiame Mankiškių kaime, gyvena S.Baltramaičio brolio anūkas Jonas su šeima.

Už nuoširdų bendradarbiavimą, suteiktą vertingą informaciją dėkojame Vilniaus universiteto bibliotekai, Jonui Baltramaičiui bei jo dukterims Daivai ir Vilmai.

➤➤

Silvestras Baltramaitis gimė 1841 m. gruodžio 2 dieną (spalio 21 d.) Radviliškio rajone, Mankiškių kaime, valstiečių šeimoje. Jį, vienus metus pasimokiusį Radviliškio parapinėje mokykloje, paėmė globoti giminaitis - Upynos klebonas A. Bogušas. 1859 m. Silvestras mokėsi Raseinių triklasėje apskrities mokykloje, o 1860 - 1863 m. - Telšių progimnazijoje. Ten išbuvo iki 1863 metų sukilimo, baigė keturias klases. 1865 metais atvykęs į Peterburgą, Silvestras Baltramaitis porą metų mokėsi piešti, tikėdamasis įstoti į Meno akademiją.

Stokodamas lėšų, mokyklą paliko ir ėmėsi įvairių darbų. 1869 m. spalio 15

d. pradėjo dirbti Peterburgo viešosios bibliotekos skaitykloje, iki 1898 m. - laisvai samdomo tarnautojo teisėmis, o nuo 1898 m. iki 1918 m. vasario mėn. - etatiniu darbuotoju. 1918 m. gegužės mėn., gavęs pensiją, S. Baltramaitis išvyko į Penzos guberniją, Bašmakovo miestelį. Ten jis gyveno iki mirties. Spėjama, kad mirė 1918 m..

Toks S. Baltramaitis išliko amžininkų prisiminimuose:

“Apsilankančius pas S. Baltramaitį įleisdavo nebejauna kresna moterėlė, o pasitikdavo juos vidutinio ūgio gelsva rusiška barzda labai malonaus pailgo prakaulaus veido vyriškis ir gražia šiauliškių tarme prisistatydavo: “Esu Silis Baltramaitis”.

“Iš buto sutvarkymo buvo matyti, kad čia gyveno ne didelis turtuolis”¹, tačiau S. Baltramaitis optimistiškai žiūrėjo į gyvenimą, rinko lietuvių tautosaką, domėjosi senąja pagonybe ir jos liekanom tautos papročiuose, pamažu surašinėjo viešojoje bibliotekoje ir jam prieinamose privačiose kolekcijose esančias lietuviškas knygas, moksliniais pagrindais rengė pirmąją lietuviškų knygų bibliografiją. Vyriausiajai spaudos reikalų valdybai S. Baltramaitis rašydavo pareiškimus ir reikalavdavo leidimo susipažinti su moksliniam darbui reikalinga draudžiama lietuviška spauda, kuria jis vėliau dosniai dalydavosi su studentais

>>

S. Baltramaičio “Lietuviškų ir senųjų prūsų knygų sąrašo” 2-asis leidimas

S. Baltramaičio kraštotyros bibliografijos veikalo 2-asis leidimas

Silvestras Baltramaitis

ir šiaip šviesesniais Peterburgo lietuviais. <...>.

Visus, kas turėjo laimę pažinti šiuolaikinės lietuvių bibliografijos pradininką, žavėjo to žmogaus nepalenkiamas dvasinis aristokratizmas, jo begalinį taurumą spinduliuojanti asmenybė. Ne veltui dar jam esant gyvam buvo stebimasi: "Kiek tas žmogus įkvėpė dvasios Peterburgo lietuviams per tiek metų. Nuo 30 metų Peterburge tai pirmi užeigos lietuviški namai buvo pas p[oną] Baltramaitį; į tuos namus galima užėiti kiekvienam be skirtumo - ir inteligentui, ir sermėgiui, bi tik lietuvis: p[onas] Baltramaitis nebijo, kad jam vargšas užmins ant lakeruotų batų, kaip tą mato me pas kitus tautiečius. Priešingai -

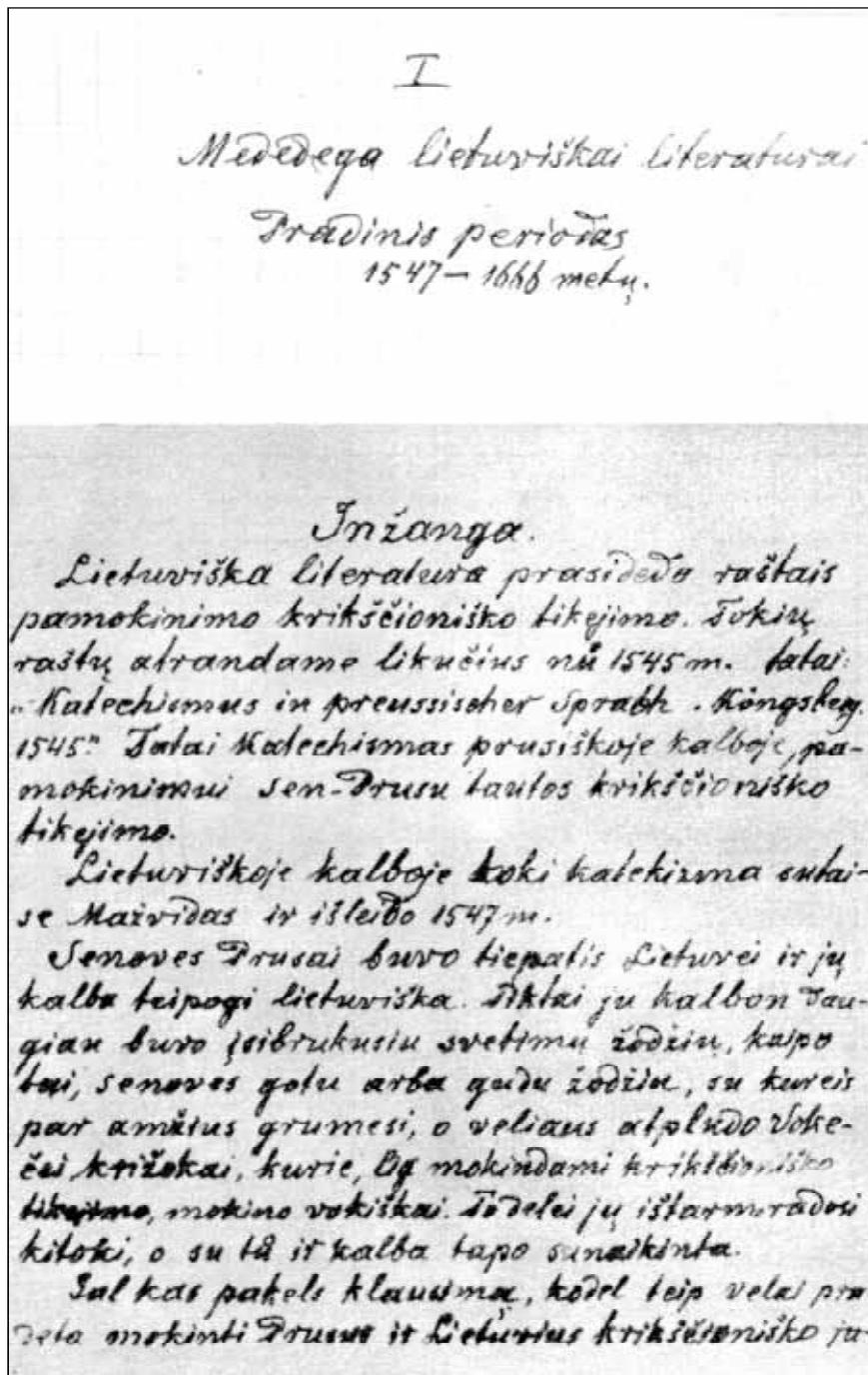
kiekvienam suteikdavo reikalingą patarimą ir dvasiškai sustiprindavo"².

Bibliografas pažinojo nemažai to meto žymių asmenybių. Gyvendamas Peterburge, jis bendravo su lietuvių tautos atgimimo veikėju, visuomenininku, publicistu Povilu Višinskiu.

S.Baltramaičio draugas buvo ir Stasys Beniuševičius, lietuvių literatūros klasikės Julijos Beniuševičiūtės-Žymantienės-Žemaitės pusbrolis. Per atostogas bičiuliai lankydavosi Bukantėje, kur gyveno Beniuševičių šeima.

Manoma, kad būtent S.Baltramaitis 1865 m. vasarą, išvykdamas į Peterburgą, paskatino rašytojos seserį Petronėlę važiuoti į tuometę Rusijos sostinę ir padėjo jai ten įsikurti.

O pačiam Silvestrui nuolat krūtinę dilgino nostalgija, didelis noras grįžti į tėviškę ir dirbuotis tarp savųjų. Dar 1884 m. gruodžio 10 d. laiške J.Čerkai-Čerkauskui jis skundėsi: "Norėčiau pagrižting prigimtą šalį, idant matyčia, kas gero, kas blogo tarp mūsų vienginčių ir idant aiškiaus girdėčiau ir jausčiau reikalus, vargus, sopolius ir džiaugsmus brolių, norėdamas tapti dalininku jų palaimos ir nelaimos. Bet nežinau, ar galėš kada tas nutikti; ar galėsiu nors kaip vieversys kokį nors pavasarį parskristi ir ant dirvos tarpo vėlenų susukti sau lizdelį"³. Kartais tėvynės ilgesys iš lyriškos S.Baltramaičio širdies, slopinusios

S.Baltramaičio rankraštis

savyje dailininko talentą, prasimušdavo lietuvių tautos dainoms būdingu grauduliu ir neviltimi: „Esti valandos, kada, kuriose norėčiau viską mesti ir iš visos dvasios ir širdies lėkti Lietuvon ir joje palikti ant amžių, tarydamas, bene galėčiau būti savo viengintiems ant naudos“. A.Vilkutaitis drauge su S.Baltramaičiu, ne kartą svarstydami grįžimo į

Lietuvą galimybes, suvokė jų iliuziškumą - išsvajotoje tėviškėje ir vienam, ir antram būtų tekę verstis „daraktoriaus“ amatu arba sekioti paskui kuino velkamą žagrę“⁴.

S.Baltramaitis aktyviai dalyvavo Peterburgo lietuvių kultūriniam gyvenime, priklausė mokslo draugijoms. 1891 m. jis įstojo į Rusijos geografų draugiją

(1893 m. tapo tos draugijos Lietuvių ir latvių komisijos nariu), 1900 m. - į Rusijos bibliologijos, o 1907 m. - į Vilniuje įsteigtą Lietuvių mokslo draugiją.

Bibliografijos darbą S.Baltramaitis pradėjo 1870 m. pas sinodo archyvarą N.Grigorovičių, be to, padėjo rusų bibliografams V.Mežovui ir N.Lisovskiui (suregistravo 1800 - 1846 m. rusų žurnalus)⁵.

Lietuvių mokslo istorijoje S.Baltramaitis pirmiausia pasireiškė etnografiniu darbu apie lietuvių papročius. Be to, jis rašė apie lietuvių bitininkystę, liaudies meną ir kt., lietuvių spaudos istoriją, lietuvių periodikoje skelbė publicistinius straipsnius, vertė mokslinę ir grožinę literatūrą. Deja, vertimai buvo menkaverčiai.

S.Baltramaitis parengė du kapitalinius bibliografijos veikalus: literatūros apie Lietuvą (kraštotyros) ir repertuarinę lietuvių spaudos rodyklę, taip pat specialių periodikos sąrašų; buvo numatęs sudaryti išsamią retrospektyvinę lietuvių periodikos rodyklę, tačiau šio sumanymo neįvykdė. Jo plunksnai priklauso lietuviškų rankraščių apžvalga, S.Daukanto darbų sąrašas.

Savo veikalus S.Baltramaitis dažnai pasirašinėjo B.Žiemkenčio, Dagilio, Juodulaičio ir kitais slapyvardžiais. Vienas iš jų - Mankiškių Silkė. Taip bibliografas įamžino savo gimtojo kaimo pavadinimą.

XIX a. paskutiniais dešimtmečiais susiformavusi kraštotyros bibliografija, ypač S.Baltramaičio veikalas „Lietuvos geografijos, etnografijos ir statistikos bibliografinės medžiagos rinkinys“, skatino mokslo raidą Lietuvoje, lituanistikos problemų tyrinėjimą kitose šalyse. XX a. pradžioje visuomeniniuose leidiniuose (periodikoje, kalendoriuose) skelbtos savišvietai skirtos rekomendacinės rodyklės ir sąrašai populiarino bibliografiją, priartino ją prie plačiųjų gyventojų sluoksnių. Knygų prekybos katalogai, informaciniai bei reklaminiai sąrašai periodikoje padėjo fiksuoti to laikmečio spaudą, palaikyti kultūrinius ir komercinius ryšius tarp Mažosios Lietuvos ir JAV, o panaikinus spaudos draudimą, - ir tarp Lietuvos knygų leidėjų, prekybininkų, spaudos darbuotojų⁶.

Baltramaičių svirnas. Dalis pastato perkelta iš senosios Silvestro Baltramaičio sodybos. Šiame svirne spaudos draudimo metais buvo saugomi lietuviški leidiniai. A.Januševičienės nuotrauka

Jonas Baltramaitis, Silvestro Baltramaičio brolio anūkas. A.Januševičienės nuotrauka

Literatūra

1. Mūsų senovė, t. 2, p. 100 / Kuzmickas V. Antanas Vilkutaitis-Keturakis. V.: Mokslas, 1981. P. 90.
2. Lietuvių laikraštis, 1905, Nr. 44 - 45 / Ten pat. P. 91.
3. Žukas V. S.Baltramaičio darbai lietuvių kraštotyros bibliografijos srityje. - Istorija, 1960, t. 2, p. 182 - 183 / Ten pat. P. 92.
4. Ten pat. P. 92.
5. Biržiška V. Baltramaitis, Silvestras. - Kn.: Lietuviškoji enciklopedija, 1934, t. 2, sklt. 971 / Žukas V. Lietuvių bibliografijos istorija, 1 d. (Iki 1940 metų). - V.: Mokslas, 1983. P. 75.
6. Žukas V. Lietuvių bibliografijos istorija, 1 d. (Iki 1940 metų). - V.: Mokslas, 1983. P. 122.

Nirtaičių kapinių vartai

Dažnas keleivis, važiuodamas vieškeliu Radviliškis - Šiaulėnai pro Nirtaičius, bent trumpam stabteli prie senų kaimo kapinaičių - unikalaus memorialinio ansamblio. Jo autorius - Juozas Gedminis, vienas originaliausių XIX a. liaudies akmeninių paminklų meistrų.

AKMENINIŲ STEBUKLŲ MEISTRAS

➤ Emilija KALINAUSKIENĖ

J.Gedminis gimė 1838 m. balandžio 18 d. Šiaulėnų apylinkėje, Nirtaičių kaime. Jo tėvai buvo baudžiauninkai. Dvidešimt penkerių metų J.Gedminis vedė ir susilaukė keturių sūnų.

Tai buvo savamokslis menininkas, nelankęs jokios mokyklos. Dar būdamas piemenukas, jau drožinėjo žaisliukus, darė įvairius smulkius namų apyvokos daiktus, įrankius, o paūgėjęs - statulėles iš medžio.

Savo gimtosios sodybos namą Juozas buvo išpuošęs įvairiais gyvūnais - paukšteliais, gyvatėmis - ir kitokiais ornamentais, išpjaustęs kiemo vartelius. Jaunystėje vertėsi statyba.

Baudžiovos laikais dauguma Nirtaičių kaimo valstiečių tebegyveno dūminėse pirkiose. J.Gedminis pirmasis savoj pirkioj įrengė krosnį su dūmtraukiu. Gabus, darbštus, išradingas, jis nuolat ką nors sugalvodavo: namo durims ir kiemo vartams įrengęs automatines šovas, ir šie pa-

tys užsisklėsdavo, išradęs drobės impregnavimo būdą ir vilkėjęs paties impregnuotą neparšlampamą drobinį apsiaustą. Pasidirbinęs net sparnus skraidyti. Kartą nuo stogo bandęs skristi, bet skrydis nepavykęs. Vėliau tėvas uždraudęs tokius bandymus.

Į Juozo polinkį drožinėti namiškiškai žiūrėję nepalankiai ir kartą visus jo kūrinius sudeginę. Tada J.Gedminis nusprendęs kurti iš akmens, mat, anot jo, medis sunyksta, o akmeniniai paminklai stovėtų amžinai. Taip prasidėjo naujas kūrybos etapas.

Daugelį metų J.Gedminis kurdavo akmenį kaldamas kitu kietesniu akmeniu. Vėliau kalvis Bitė nukalęs menininkui plieno kalną.

»»

Akmeninis paminklas Nirtaičių kapinaitėse

J.Gedminis. Rožinis. A.Januševičienės nuotrauka

Kiekvienam kūrinui J.Gedminis pasirinkdavo akmenį, savo forma primenantį kokį nors gyvūną ar daiktą. Akmenų savo dirbiniams meistras parsinešdavęs iš Šaukoto, Tytuvėnų, net nuo Šiluvos.

Iki Pirmojo pasaulinio karo jis sukūrė daugiau kaip 100 įvairių akmenų dirbinių.

Žmonės mena J.Gedminį visada buvus linksmą, sąmojingą, mėgusį pokštauti.

Pavyzdžiui, šiltais vasaros vakarais savo sodybos seno ažuolo gandraizdyje jis įsirengdavo guolį ir ten nakvodavo. Net vėliau, būdamas jau subrendęs, vasarą dažnai nakvodavo

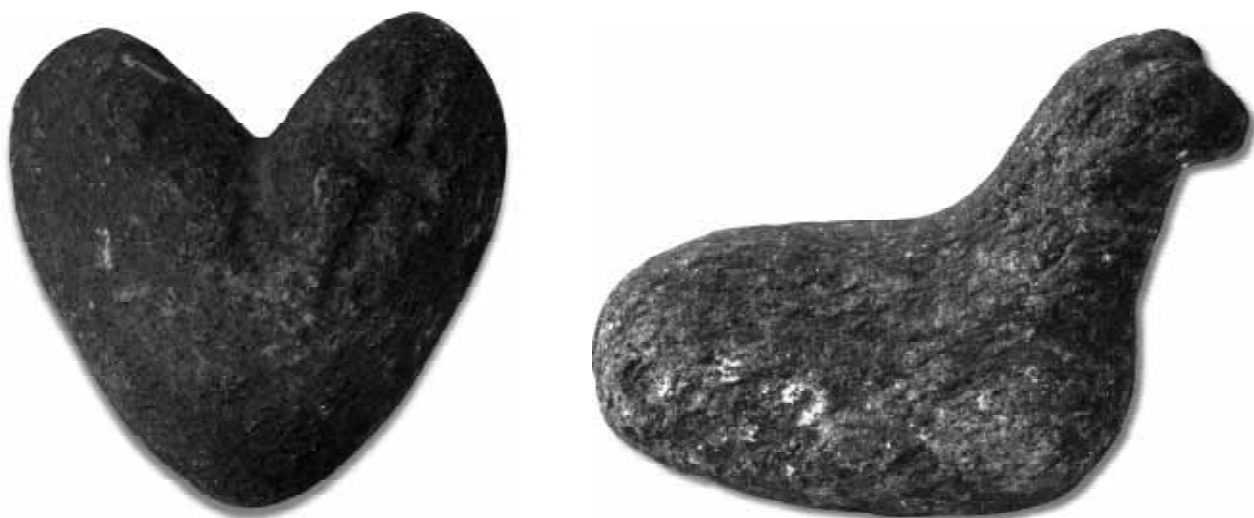
savo paties puošiamose kapinaitėse. Dėl meistro savotiško būdo ir pažiūrų visi jį laikė nepaprastu keistuoliu.

J.Gedminis jaunystėje buvo prisiklausęs senų žmonių pasakojimų, kad jo gimtajame kaime, tam tikroje vietoje, yra palaidoti senovės karžygiai ir kad ten esąs paslėptas lobis. Pasakojama, kad meistras radęs pinigų lobį ir toje vietoje įkūręs kapinaites-pilkapį. Šiaulėniškiai mena ir kitą kapinaičių atsiradimo istoriją. Nėva J.Gedminis, dar piemuo būdamas, per naktigonę dabartinių kapinaičių vietoje susapnavęs sapną. Sapne jam liepta iškasti paslėptą lobį ir toje vietoje supilti kalnelį. Ateityje sapnas daž-

nai kartodavęsis, ir J.Gedminis pradėjęs kasti būsimąjį pilkapį. Kas iš tikrųjų paskatino meistrą sukurti unikalųjį Nirtaičių ansamblį, nėra žinoma.

Juozas Gedminis mirė 1913 m. Nirtaičių kapinaitės - didžiausias šio liaudies menininko palikimas. Memorialinis ansamblis yra elipsės formos, stovi ant nedidelio dirbtinio paaukštėjimo. Ant akmeninių vartelių pritvirtintas metalinis kryžius. Varteliuose iškaltas užrašas "SZWENTA BROMA AMŽINA TĒWINEI MŪSŲ". Šiose kapinaitėse Juozui Gedminiui buvo svarbūs trys paminklai: vienas, skirtas tē-

>>

J.Gedminis. Širdis. Avelė. Ekspوناتai saugomi Šiaulių "Aušros" muziejuje

Juozo Gedminio anūkas Zigmantas Gedminis. A.Januševičienės nuotrauka

vams, antras - 1890 m. datai pažymėti, kuri, matyt, buvusi reikšminga menininkui, o trečiąjį jis pasistatė sau. Pastarojo paminklo pagrindas - stambus apdorotas akmuo, kurio viename šone iškalta bareljefinė žmogaus figūra, kituose šonuose - bareljefinės širdys, o viršuje užrašas "Gedminis 1912m.". Paminklo papėdėje guli įvairiausiais motyvais iškalti akmenys. Antkapis apsmagstytas grybais, aguono-

mis, arbūzais. Gale kyšo dvi iš akmens iškalto basos kojos.

Kurdamas Nirtaičių memorialinį ansamblį, J.Gedminis naudojo įvairius puošybos elementus: grybo, širdies, avinėlio, paukščio, aguonos, žmogaus formos. Krikščionybės simbolių nedaug - tik Apvaizdos akis ir kryželiai. Labiausiai skulptorius mėgo kalti aguonas ir grybus, simbolizuojančius amžinąjį gyvybės virsmą.

Kaip teigia menotyrininkai, J.Gedminio sumanymas kurti ne atskirus paminklus, o ansamblį ir puošybos elementų gausa rodo, kad skulptoriui turėjo įtakos baroko menas, bet tik išoriškai. Kurdamas meistras norėjęs sujungti architektūrą ir skulptūrą. Jo meno kalba liaudiška, paprasta, visiems suprantama, bet kartu ir labai originali.

Iki Pirmojo pasaulinio karo kapinaitėse buvo tokia tvarka, kokią paliko J.Gedminis. Jose buvo daugiau kaip 100 įvairaus dydžio dirbinių. Šiuo metu Nirtaičių kapinaitės jau netekusios pirminės formos. Skulptoriaus J.Gedminio kūrinių, ypač smulkių, likusi tik maža dalis. Kai kurie šio unikalios menininko darbai saugomi Lietuvos muziejuose.

J.Gedminis. Grybas

J.Gedminis. Antkapinis paminklas sau Nirtaičių kapinėse.

A.Januševičienės nuotrauka

Literatūra

1. Petrusis J. Nirtaičių "Keistuolis". Meno savaitė, 1964, nr. 11, p. 16 - 17.
2. Nezabitauskas A. Nepaprastos Nirtaičių kapinės ir jų kūrėjas. Komunizmo aušra, 1968, bal. 20.
3. Nezabitauskas A. Nirtaičių kapinių kūrėjas. Kultūros barai, 1968, nr. 8.
4. http://www.tradicija.lt/Menininkai/J_Gedminas.htm

!"#\$%&'()*+,-#\$%.*/0-123-456(-78#-9.##%8
(*)3y0#-9y9#08y6#-&)y-*y.#*y&#:&)y0* ; &<0#1
=)y>y(5-(\$1y?4#@y(5y#9-5y0)&AyB5('1yC9-5
&#:&)&Ay#B:- (D/+<8y(5-\$9*#(0#B'8y<-B/)6-(A8y96#>
038y\$:/\$*0'8y/50y9#:A<0#B'y-(0\$-E-(-#-111F

!"y#\$\$%&'()*+,-y. (&/0'y&1'2&2*2,y'2*3412,-y5678y9\$
/(&"+,y:&*&/&*&y<\$=&/&>1*&

VINCAS KISARAUSKAS

Dailininkas tapytojas, grafikas, ekslibriso meistras. Gimė 1934 m. kovo 1 d. Augmėnuose, Radviliškio raj. Mirė 1988 m. spalio 27 d. Niujorke, JAV.

Keli atsiminimų štrichai bičiulio VINCO KISARAUSKO portretui

➤ Romualdas BUDRYS

Dailininko Vinco Kisarausko biografija anketose buvo užrašoma labai trumpai: gimė 1934 m. kovo 1 d. Augmėnų kaime, Baisogalos valsčiuje, ūkininkų naujakurių šeimoje. Augo trys broliai ir sesuo. Mokėsi Augmėnų pradinėje mokykloje, Baisogalos progimnazijoje, Telšių taikomosios dailės vidurinėje mokykloje ir Vilniaus dailės institute. Trumpai dirbo Vilniaus modelių namų dailininku. Pagrindinė jo darbovietė - Vilniaus M.K.Čiurlonio vidurinė meno mokykla, Dailės skyrius. Mirė 1988 m. JAV, Niujorke.

Šalia tų lakoniškų žinių noriu paliudyti, kad Vincas Kisarauskas nuo ankstyvos jaunystės labai daug ir intensyviai kūrė, reikšdamasis įvairiose meno srityse.

Jau prabėgo nemažas laiko tarpas nuo mano jaunystės bendramokslio Vinco Kisarausko mirties. Daug kas iš atminties jau išblėso, ir šiandien nelengva atgaivinti tai, ką išgyvenau, patyriau artimai su juo bendraudamas mokslo ir studijų metais.

Vincas Kisarauskas mano atmintyje buvo ir išliks kaip originali ir dvasiškai la-

bai turtinga asmenybė, spinduliuojanti kūrybine įtaiga, gražiai atsiskleidusia bendravimo paprastumu ir ypač subtilia dvasine šiluma. Jo asmenybės šviesa lydi mane ir šiandien.

Matyt, iš tėvų Vincas Kisarauskas buvo paveldėjęs nepaprastą darbštumą ir begalinę kantrybę. Jis nuo ankstyvos jaunystės buvo labai susitelkęs, atkakliai ugdė ir plėtojo savo kūrybingumą, ryškiai išsiskirdamas iš kitų bendraamžių. Jo kūrybinei veiklai kaip upei nebu-

»»

Baisogalos gimnazijos verandoje.
Viduryje - V.Kisarauskas, 1948 m.

vo krantų: jėgas bandė tapydamas, kurdamas grafiką, scenografiją ir monumentalias mozaikas, poeziją ir noveles, vykdydamas mokslinius tyrinėjimus, imdamasis didelės apimties studijų. Be to, Vincas Kisarauskas yra paskelbęs daug straipsnių, recenzijų, įvadų kataloguose apie savo bendraamžių dailininkų kūrybą. Keliolika metų dailininkas paskyrė knygos istorijos ir menotyros studijai "Lietuvos knygos ženklai 1518 - 1918", o jo sudarytas šiuolaikinių ekslibrisų albumas išėjo po mirties.

Vis dėlto didžiausią Vinco Kisarausko kūrybinio palikimo dalį sudaro tapybos ir grafikos kūriniai. Nesiimu vertinti jo daugialypio ir gausaus kūrybinio palikimo tikėdamasis, kad tai atliks profesionalūs meno kritikai. Šiuo rašiniu tik noriu su mieliaisiais kraštiečiais pasidalinti asmeniniais prisiminimais. Manau, jog geriausiai savo kūrybinius siekius dar studijuodamas pats Vincas Kisarauskas atskleidė 1957 m. kovo 26 d. laiške mokslo bičiuliui Juozui Miliūnui: "Daug ką norė-

čiau dirbti. Minčių velniškai daug, norų taip pat, laiko ir dar kažko trūksta. Ko - nežinau. Svajoju ne apie tokį meną. Apie kažkokį amžinybės, nesuprantamą, simbolinį, platų, užburimą, bet pažįstamas intuciniai..." (Kalba netaisyta. - Red.pastaba.)

Šie gilūs asmenybės, jaučiančios savo, kaip kūrėjo, pašaukimą, siekiai tam tikra prasme galėtų būti įvardinti kaip dailininko kūrybos programos svarbiausioji idėja.

Su meno istoriku Leonu Jasiuliu, Vinco tėviškės kaimynų, ne kartą bandėme aptarti mudviejų vaikystės draugo kūrybos fenomeną, tą nepakartojamą skrydį į meno aukštumas.

Esam pastebėję, jog kartais pašaliečiams galėtų atrodyti, jog vienu metu gyveno ir kūrė net keli Vincas Kisarauskas - toks gausus, toks begalinis jo idėjas įkūnijančių darbų pasaulis. Bet gimtojo krašto žmonėms šiandien noriu pa-

»

Baisogalos progimnazijos II-oji berniukų klasė su auklėtoju P.Krivaičiu. Pirmoje eilėje, antras iš dešinės - V.Kisarauskas. Antroje eilėje, ketvirtas iš dešinės - R.Budrys. Baisogala, 1947 m.

pasakoti apie Vinco Kisarausko žmogiškojo ir kūrybos likimo pradžia, kuri kartu yra ir mano gyvenimo istorijos pirmieji puslapiai.

Apie Vincą Kisarauską pirmąjį atsiminimų pluoštą esu parašęs 1997 metų balandį. Kiek papildęs dabar juos noriu vėl papasakoti mieliesiems gimtojo krašto žmonėms, vildamasis, kad tie užrašyti įspūdžiai bus įdomūs ir knygos apie Baisogalą skaitytojams.

Su Vincu Kisarausku pirmą kartą susitikome 1945-aisiais. Išsyk po karo iš visų Baisogalos apylinkių buvę piemenukai, atsisveikinę su botagais, susirinkome į grafo Komaro rūmus, ką tik įsteigtą Baisogalos progimnaziją. Tuo metu dvaro rūmai dar buvo autentiški, neperstatyti. Tų metų rugsėjo 1-ąją ir susėdome su Vincuku į vieną suolą. Pirmaisiais pokario metais mes, paaugliukai, buvome labai turtingi įvairių karo "trofėjų": šovinių, sprogstamųjų medžiagų, o kartais neaiškios paskirties blizgučių. Pertraukų metu berniukų klasėse dažnai vykdavo gan aktyvi "mainų" prekyba. Mano suolo kaimynas Vincukas "trofėjais" visai nesidomėdavo. Pirmas mūsų susimainymas buvo knygos. Jis man davė paskaityti knygą "Sidabro ežero turtai", o aš jam - "Vinetu".

Nuo pirmosios mokslo metų dienos Kisarauskų Vincukas iš kitų pirmokų išsiskyrė kaip labai apsiskaitęs mokinys. Ir mokykloje jis daug skaitydavo. Per pertraukas mes įvairiai leisdavom laiką. Kartais, kai nebūdavo kurio mokytojo (tuo metu progimnazijai trūko pedagogų), mes bėgdavom į dvarą žaisti kamuoliu - Vincukas dažniausiai sėdėdavo ir skaitydavo. Jis skaitydavo labai sparčiai. Man jau tada buvo susidaręs įspūdis, kad Vincas nuo mažens skubėjo. Skubėjo per trumpą laiką daug padaryti. Gal tai tik įspūdis.

Nuo pirmosios klasės progimnazijoje Vincas buvo ne tik skaitantis, bet ir gražiai rašantis mokinukas. Tuo metu buvo paplitusi mada rašyti į atminimų knygeles. Vincas visada rašydavo eilėmis, kartais net per du puslapius. Atsimenu, mūsų literatūros mokytoja Žoromskienė Vincą dažnai pagirdavo, pranašavo jam literato ateitį.

Antroje klasėje mūsų auklėtoju buvo paskirtas neseniai atvykęs piešimo mokytojas Povilas Krivaitis. Jis turėjo lemia-

R. Budrys ir V. Kisarauskas - Telšių taikomosios dailės mokyklos antro keramikos kurso moksleiviai. 1949 m.

mą įtaką Vincuko ir mano ateičiai. Syki reikėjo apipavidalinti klasės sienlaikraštį. Atrinko auklėtojas mudu su Vincuku. Aš piešiau pavadinimą su ornamentais, o Vincukas - Gedimino pilies bokštą. P. Krivaitis mudu pagyrė. Vėliau teko apipavidalinti mokyklos spektaklį "Motulė paviljoje", statomą pagal rašytojos Lazdynų Pelėdos apsakymą. Mokytojas P. Krivaitis atrinko iš įvairių klasių grupę piešėjų. Ir į tą grupę pakliuvome mudu su Vincu. Tai buvo didelės apimties darbas, su tikrais menininkų teptukais ir tikrais dažais, kuriuos mums parūpino mokytojas. Man buvo paskirta nupiešti krūmus scenos priekyje, o Vincas dažė upę. Tas spektaklis pokario metų mokykloje buvo mokiniams didžiausias įvykis. Po jo dar ilgai vienus vadindavo artistais, o mus - "malioriais".

Tikriausiai tas spektaklis ir kitos piešimo pamokos buvo pirmieji mudviejų su Vincu Kisarausku žingsniai į meno pažinimą. Mokytojas Povilas Krivaitis buvo didžiausias mūsų autoritetas, kuris nemažą būrį baisogališkių nukreipė į meno pasaulį. 1949 m. mes su Vincu Kisarausku gavome kvietimus atvykti į Telšių taikomosios dailės mokyklą. Tuo metu dailininkas P. Krivaitis jau dirbo Telšiuose.

Nors tada mums, kaimo berniokams, labai toli buvo tie Telšiai, bet juos pasiekėm. Keliavom prekiniais traukiniais, nes

keleivinių buvo maža, o ir tie patys perpildyti žmonių. Kai atvažiavome, mokytojas P. Krivaitis buvo labai nustebęs - nesitikėjo, kad tėvai mus išleis.

Jis labai sielojosi, kad kartu neatvyko vyresnės klasės mokinys Daugėla, turėjęs neabejotiną dailininko talentą.

Telšių taikomosios dailės mokykloje, kurioje mus su Vincu vadindavo Baisogalos Broliukais, prasidėjo rimtos dailės pažinimo studijos. Be P. Krivaičio, Telšiuose mums tapybą dėstė ir azerbaidžaniečių tautybės mokytojas Vyskupovas, kelerius metus prieš karą studijavęs tuometio Leningrado dailės akademijoje. Tai buvo labai dvasingas pedagogas, karo audros atbloktas į Telšius. Jis mūsų visų buvo labai mėgstamas. Vyskupovas iš karto pastebėjo Vinco polinkį į tapybą ir nuoširdžiai patarė atsidėti jos studijoms. Man, atsimenu, jis patarė lipdyti, nes aš geriau jaučiau formą nei spalvų derinius.

Telšiuose Vincas labai daug dirbo: su bloknotu niekad nesiskyrė. Bet antras jo hobis buvo literatūra. Pamenu, antrame kurse jis parašė ir nusiuntė "Pergalės" žurnalui gan didelį apsakymą. Kūrinyje gražintas su komentarais: reikia dar tobulinti, dar padirbėti. Vėliau tas apsakymas buvo perskaitytas mokyklos vakare, susilaukė didelio pa-

sisekimo ir pelnė dėmesį Vincui, kaip literatui. Mokyklos saviveiklai Telšiuose Vincas dar ne kartą yra parašęs poezijos posmų, įvairių kalambūrų ir šiaip rašinių. Viskas jam sekėsi labai lengvai.

Vasarą mano tėviškėje Vertimuose Vincas dažnai lankydavosi, ypač studentavimo laikais. Buvo tradicija - po pietų į daržinę eiti pogulio ant šieno. Kada apsilankydavo Vincas, dėl kalbų ir skaitymų tie poguliai užsitęsėdavo iki vėlaus vakaro. Ne kartą tokių pogulių metu man tekėdavo vartyti Vinco bloknokus, grožėtis poezijos posmais, kuriuos jis noriai leisdavo skaityti. Vėliau tokiuose vakarėliuose dalyvavo ir būsimasis dailininkas Arvydas Každailis.

Baigdamas Telšių taikomosios dailės mokyklą, Vincas rimtai susitelkė rengtis stojamiesiems egzaminams į Vilniaus dailės institutą. 1953 m. buvo labai didelis kandidatų skaičius. Daug suvažiavo iš kitų respublikų. Priėmė ne-

daug, bet mudu su Vincu įstojome.

Gyvenimas studijų metais kiekvienam nutekėjo savo vaga. Susitikdavome tik piešimo studijoje arba meno istorijos auditorijoje. Vincas labai daug dirbo, nesiblaškę, rimtai studijavo tapybą. Vėliau mūsų keliai visai išsiskyrė. Vincas pradėjo mokytojauti M.K.Čiurlionio meno mokykloje, Dailės skyriuje, o visą laisvą nuo pamokų laiką skyrė kūrybai. Atsirado ir šeiminių rūpesčių. Kadangi aš pradėjau dirbti muziejuje - dažniausiai pasimatydavome parodose.

Paskutinį kartą Vincą sutikau Maskvoje, Lietuvos atstovybėje. Atrodė jis labai pavargęs. Kažkoks sunykęs, skundėsi sveikata.

Važiavo jis tada pasidairyti į Ameriką tėvuko pramintais takais. Aš tą vakarą išvažiavau į Vakarų Berlyną pas Mykolą Žilinską.

Šiandien, vėlei galvodamas apie jaunystės bičiulį Vincą Kisarauską, mielie-

siems baisogališkiams noriu pacituoti ypač reikšmingus ir gilius poeto Marcelijaus Martinaičio žodžius, išsakytus Vinco Kisarausko tapybos albumo įžangoje. M.Martinaitis labai taikliai apibūdino dailininko kūrybos vietą šiuolaikinėje lietuvių dailėje, teigdamas, jog "Vincas Kisarauskas pasirodė ir į meną ėjo su labai įdomia dailininkų, o gal kūrėjų, karta, padariusia tikrą perversmą šešiasdešimtųjų - septyniasdešimtųjų metų sankirtoje. Tokios kartos, kuri būtų pasirodžiusi vienu būriu, vienu srautu, po to jau nebebuvo. Jo vieta toje kartoje buvo viena žymiausių ir labiausiai jaučiamų."

Šiandien mums telieka didžiutis, kad Vincas Kisarauskas, išaugęs Augmėnų žemėje, savo kūryba taip vešliai sulapojė kaip plačialapis Lietuvos meno ažuolas.

Su kurso draugais. Pirmas iš kairės (sėdi) - V.Kisarauskas. Pirmas iš kairės (stovi) - R.Budrys.

Ekslibriso klausimai Vinco Kisarausko laiškuose

➤ Vytenis RIMKUS

Apie dailininką Vinčą Kisarauską (1934 - 1988) žinoma nemažai: tai tapytojas, monumentalistas, grafikas, knygų iliustruotojas, ekslibrisų entuziastas ir kūrėjas, menotyrininkas, dailės propaguotojas, kritikas, aktyvus įvairių kultūros renginių dalyvis. Jo kūryba yra susilaukusi įvairiapusiško įvertinimo, kūriniai saugomi muziejuose, ekslibrisų yra daugelyje kolekcijų Lietuvoje ir užsienyje. Kasdieniai dailiniko darbai, rūpesčiai ir svajonės buvo fiksuojami dienoraštyje, jo fragmentai publikuoti spaudoje (1). Atkreiptinas dėmesys dar į vieną V. Kisaraus-

ko darbo bruožą, pabrėžtą viename jo ekslibrisų katalogo įvade: "Dailininkas dažnai sugrįžta prie jau padarytų, net prieš kelis metus, ekslibrisų. Vėl eksperimentuoja su plokštelėmis, "taiso" ar "gadina" jas, sujungia kelias klišes į vieną ar iš vienos daro kelias, apkarpo jas, akvatintuoja, ezdina rūgštyse. Gaunasi naujos eilės opusų, toliau apsunkinančių retrospektyvinę ekslibrisų registraciją" (2) (Redakcijos pastaba: kalba netaisyta.)

Kaip tik ekslibrisų registracija, katalogavimas, visų faktų, net smulkiausių fiksavimas, buvo nuolatinis V. Kisa-

rausko rūpestis, ypač renkant medžiagą ruošiamoms knygoms apie lietuvių ekslibrisą (3). Tuo tikslu jis rašė daug laiškų ir laiškelių, kurie dabar tampa dar vienu jo kūrybos ir visuomeninės veiklos liudytoju. Be to, dauguma tų laiškų, vokų yra papuošti jo paties ekslibrisais ar jų fragmentais, pabraukimais, tampa savitais "pašto meno" eksponatais. Bene pirmą kartą ši V. Kisarausko veiklos sritis buvo atskleista panevėžietės dailininkės Stasės Medytės jubiliejinio leidinio įvade:

➤➤

“Tokie žmonės kažkaip savaime suranda vienas kitą. Tik taip galėtume vertinti intensyvų Stasės bendravimą su šviesios atminties Vincu Kisarauskas, kuris, atrodo, rūpinosi viskuo, ypač grafikos ir ekslibriso erdvėse. Kaip tik tie bendri reikalai juos suartino, apie tai kalba pluoštelis išlikusių laiškų. Juose yra draugiškų pastabų, patarimų, atrodytų, smulkmenų, bet ar ne iš jų ryškėja asmenybės?” (4). Pažiūrėk, kaip aš autografuoju ekslibrisus, parašas labai paprastas. Pasirašyk už mane - tada jie bus originalai, kitaip - be autografo - ne” - rašo V.Kisarauskas (1986.V.15). Rūpindamasis, kad sėkmingai vyktų Panevėžyje organizuojamas ekslibrisų konkursas “Bitė”, jis laiške nerimauja: “Girdėjau, kad Tave kažkaip ten valdininkai eilinį kartą apstumdė ar nustūmė, bet netiesiogiai ir netiksliai girdėjau. Laikykis” (1988.IV.27). “Viskas rūpi, viskas įdomu... Pasidaryk sau to renginio-konkurso albumą. Sudėk viską nuo pat pradžios - konkurso taisyklės, viską, kas periodikoje buvo skelbta, dokumentus, jei turi kokius valdiškus, laiškus tuo klausimu, visus dublius (ekslibrisai gali būti ir kitame albume), žodžiu, visą medžiagą apie konkursą, šventę, rezultatus ir t.t., po kiek laiko tai bus neįkainojamas turtas, ir kai jau tau atsibos jis - puikiai galės atsigulti VU bibliotekos ar Resp. b-kos rankraščių saugyklose. Matai - mokinu, patarinėju, lyg ir pati nežinotum” (1986.VI.12). Dalykiškos V.Kisarauskos pastabos apie šriftą: “Šriftai tai šlubuoja, per daug sausi, kieti, ne raižymo stilistikos, lyg iš brėžinių atkelti” (1988.V.24). Neatsisako jis ir patalKininkauti savo kolegei: “Tekstuką tavo katalogėliui mielai pridėdu, nežinau, kaip Tau pasirodys - kas man išėjo, jeigu kas nors ne taip - nepyk”. Ar ne šiais žodžiais V.Kisarauskas atsisleidžia visa savo esybe - pasirengimu padėti, kuklumu, kritišku požiūriu į save? Ir štai paskutinis laiškas S.Medytei prieš kelionę į JAV, “ten, už balos”, kuriame - vis tie patys rūpesčiai: “...kas naujo, ką dirbate, kokios parodos, gal kokie katalogai apie ekslibrisus? Daug netuščiažodžiaudamas spaudžiu Tau dešinę, ir jeigu nebūsiu seminare - daug daug sėkmės

tame nelengvame organizaciniame darbe” (1988.IX.I).

Nemaža įdomių faktų ir samprotavimų yra Vyteniui Rimkui rašytuose laiškuose bei jo asmeniniame archyve esančiuose laiškuose dailininkui Gerardui Bagdonavičiui (1901 - 1986) ir Paryžiuje gyvenančiam dailininkui Žibuntui Mikšiui. Laiške G.Bagdonavičiui V.Kisarauskas prisipažįsta, kad “mes, jaunoji karta, labai mažai ką nežinome apie savo dailininkus veteranus, apie savo senąją kartą... Aš tikrai jaučiuosi esąs kaltas už visą mūsų jaunimą, nesugebantį tinkamai įvertinti ir atiduoti reikiamą duoklę mūsų dailės tėvams - tame tarpe ir jums, tuo labiau jums, kaip vienam iš centrinių figūrų Lietuvos ekslibrisų kūrime” (1964.VIII.24). Jau ir po dailininko mirties V.Kisarauskas skatino rinkti visą medžiagą apie G.Bagdonavičių, išaiškinti jo nežinomus darbus. Laiške Ž.Mikšiui V.Kisarauskas prašo patikslintų duomenų apie dailininko mažosios grafikos kūrinius, guodžiasi sunkiais keliais į spaudą, straipsnių koregavimu ir trumpinimu (1976.XI.20).

V.Kisarauskas laiškuos V.Rimkui prašo duomenų apie mažai žinomus ekslibrisų kūrėjus ir nominantus (baronus Ropus, grafus Zubovus, Naryškinus, Karpnius, V.Zdichauską, E.Ganusauską, Gasiūną, apie senosios Šiaulių gimnazijos ekslibrisus ir knygų antspaudus), patikslinti ekslibrisų matmenis: “...renku iš visur trupinius. Kartu renku ir bibliografijai medžiagą. Vienas su kitu rišasi, kaupiasi kortelės, kaupiasi žinios” (1980.X.29). “Man reikalingi visi adresai, visų, kurie daro ekslibrisus, nesvarbu, ar jie mėgėjai, ar ne” (1986.XI.22). O ekslibrisų pasaulyje, taip pat ir Šiauliuose, vis atsirasdavo naujų vardų, jų nuolat teiraujamasi: “...noriu vėlgi prašyti Tave adresų... Tai... Janulio, V.Purono, V. ir G.Šimoliūnų... L.Brazauskaitės...” (1986.XI.22). “... A.Šalkauskas, P.Stumbrys. Parašyk ir jų vardus...” (1987.10.22).

Iš V.Kisarauskos laiškų matyti, kaip jis nuolat rūpinasi ekslibriso organizaciniais reikalais (parodos, konkursai, tarptautiniai ryšiai), renka visus, net smulkiausias duomenis, sudarinėja katalogus. Dailininkas niekam

neprimeta savo nuomonės apie ekslibrisų stilistiką, meniškumą.

V.Kisarauskos laiškliai ženklina dar tuo metu tebebuvusį žmonių bendravimo būdą - susirašinėjimą, epistoliarinį žanrą. Šiuo metu įsigali kitos susižinojimo priemonės - mobilieji telefonai, internetas, laišškai užleidžia savo turėtas pozicijas. Tuo labiau vertinga ir įdomi tampa ne tik juose esama informacija, bet ir jų materialinė forma: vokai, popierius, šriftas bei funkcionalavimo požymiai - pašto ženklai, antspaudai, įklijos. Kiekvienas V.Kisarauskos laiškas - tai savitas meno objektas: itin individualus šriftas, susipynusios didžiosios raidės, graži rašysena, ant voko ir laiško priklijuoti ekslibrisai ir jų fragmentai. Kartais ant voko, siunčiamo iš Vilniaus, būdavo priklijuoti užsienietiški pašto ženklai. Laiškas pasiekdavo adresatą, matyt, pašto tarnyba į tai mažai kreipdavo dėmesio.

Vincas Kisarauskas ir jo veikla puikiai vertinama, pasirodė nemažai publikacijų. Mažiau žinomi straipsniai provincijos spaudoje. Jie liudija menininko pažinimą ir populiarinimą už sostinės ribų (5).

Laiškai, autografai papildo Vinco Kisarauskos - dailininko, dailėtyrininko, kultūros veikėjo charakteristiką, praturtina asmenybės vaizdą, pateikia duomenų lietuvių dailės, grafikos, ekslibrisų raidai ir istorijai.

Literatūra

1. Vinco Kisarauskos dienoraštis // Šiaurės Atėnai, 1994, sausio 28.
2. Vincas Kisarauskas. Exlibris. LTSR Savanoriška knygų bičiulių draugija, LTSR Meno darbuotojų rūmai. 1976.
3. Kisarauskas V. Lietuvos knygų ženklai. 1518 - 1919. Vilnius, Vaga, 1984.
4. Stasė Medytė. Šilagalio medis. Panevėžys, 1998 (Iv. str. - V.Rimkus).
5. Rimkus V. Fotografijos muziejuje: Vinco Kisarauskos ekslibrisai // Šiaulių naujienos, 1994, balandžio 22; Rimkus V. Vincas Kisarauskas ir Šiauliai // Šiaulių kraštas, 1994, gegužės 18; Rimkus V. Ekslibrisistų seminaras... // Šiaulių naujienos, 1994, birželio 2; Rimkus V. Ekslibrisai jungia žmones // Literatūra ir menas, 1998, rugpjūčio 9.

V.Kisarauskas. Autoportretas. 1976 m.

Ne tik alksnių siūbavimas

➤ Leonardas TULEIKIS

Vincas Kisarauskas - mažo ūgio, labai kuklus, gerokai užduras, nemėgštas viešumos, žmonių susibūrimų. Nemėgo išsiskirti, atkreipti į save dėmesio, dominuoti. O kūryboje - ryškus, išsiskiriantis, didis. Vienas stambiausių ir įdomiausių lietuvių dailėje. Kūrybos galiūnas, dominuojantis tarp kitų, o savo kūrybos gilumu, jos turtingumu, plastinės kalbos naujovėmis pralen-

kiantis daugelį. Diktuojantis toną, nubrėžiantis lygį, kurį pasiekti mažai kam sekasi. Intelektiniu savitumu ir prigimtinu originalumu apibrėžęs kitokį meninės kūrybos pasaulį - atskirą, gilų, nepakartojamą ir daugiasluoksnį.

Į meno pasaulį Vincas atėjo staugiai ir ryškiai. Ar ne 1962 metais surengė savo pirmą parodą Lietuvos rašytojų sąjungoje. Mus, jaunos, suža-

vėjusią, sukėlusią daug triukšmingo nepasitenkinimo valdžios sluoksniuose. Nuo tada ir išsiskyrė Vinco ir valdininkijos keliai. Vincas nuėjo laisvos, nevaržomos, išeinančios už kasdienybės ribų kūrybos keliu. O buvo norima ir reikalaujama ramios, pagražintos tikrovės, jos "blizginimo", abejin-

»»

go pasitenkinimo ir susitaikymo.

Vinco pasaulis - ne tik šiandiena, ne dabar. Tai žmogaus tragiškas likimas laike, jo gyvenimo prasmės motyvai, jo didybė ir menkumas, sudėtinga ir dažnai prieštaringa prigimtis. Tai - likiminiai judėjimai, prieštaravimai, slinktytys, dažnai tragiškos baigtys. Tai - apmąstymai apie epochinius virsmus, lyg laiko vikšrais traiškančius pavienius likimus, bloškiančius pražūtį ir nežinon, griaunančius vertybes, ardančius dvasinę pilnatvę.

Šioms temoms gvildinti V.Kisarauskui dažniausiai tikdavo antikos motyvai. Juk Vincas taip mėgo antikos literatūrą. Tokią tematiką, problemas galima įžvelgti daugelio žymiausių pasaulio rašytojų, menininkų kūryboje, Vinco mėgstamoje klasikinėje muzikoje. Dažnai grįžtama prie karaliaus Edipo, sūnaus palaidūno temų, kuriami paveikslai Zodiako ženklų motyvais. Tose temose, tokių vaizdinių pasaulyje dailininkas dažnai įkomponuoja ir sa-

ve, kaip visuotinio pasaulio gyvenimo dalyvį, egzistuojantį už erdvės ir laiko ribų. Tuo lyg ir parodomas asmeninio buvimo visuotinumas, peržengiantis gyvento laiko apibrėžtumą.

Todėl Vinco menas nėra matomojo gyvenimo ir tikrovės atvaizdas, nėra tikrovės atspindys. Jo kūryba - tai filosofiniai apmąstymai, tai žinomi ar tik nujaučiami, gal pasąmonėje gimę ir darbo procese atsiskleidę vaizdiniai.

V.Kisarausko kūryba - aštri, kampuota, tiesių linijų, geometrinių formų junginys. Gal iš vaikystės lygumų atkeliavusios tos tiesios linijos ir lygūs horizontai. Gal iš vidinio dramatiškumo atėjęs tas kampuotumas. Tad nereikia čia ieškoti pačios gamtos, tikroviškumo. Jo tikrovė - nematomi vidiniai vaizdiniai, tai, kas žinoma ar nujaučiama, kas suvokiama tarp gyvenimo bėgimo pauzių ar poezijos eilučių.

Gilus, turtingas, įvairus Vinco spalvų pasaulis - nuo intensyvių raudonų, geltonų, mėlynų iki taurių pilkų ar ru-

dų atspalvių. Jis labai mėgo violetą. Spalvai turėjo ypatingą klausą ir jautrumą. Jo tapyba - lyg spalvų simfonijos. Tai ramios, tai kaskadomis griūvančios iš vidinių dailininko išgyvenimų. Spalvos - glaudžiai susijusios su nuotaikomis, mąstymu, o ne su aplinka.

Jo kompozicijos labai savitos, pilnos keistumų ir netikėtumų: vienur užgriozdintos formomis, kitur subalansuotos, dar kitur - didelių plokštumų ir erdvių sielai ir pojūčiams. Tose erdvėse lyg tylioje maldoje atsiskleidžia anapusiniai, nepažinti pasauliai.

V.Kisarauskas kūrė ištisus ciklus. Dailininkas plėtoja temą skirtingai varijuodamas, suteikdamas jai vis kitokius kompozicinius sprendimus ar spalvas, ieškodamas naujų ritmų, formų. Tokie yra ciklai: "Figūros figūrose", "Mačernio tema", "Teatrinis ciklas", "Karalius Edipas", "Zodiako Dvyniai" ir kt. Šiuose kūriniuose Vinco fan-

»

V.Kisarauskas. Sušaudymas. 1960 m.

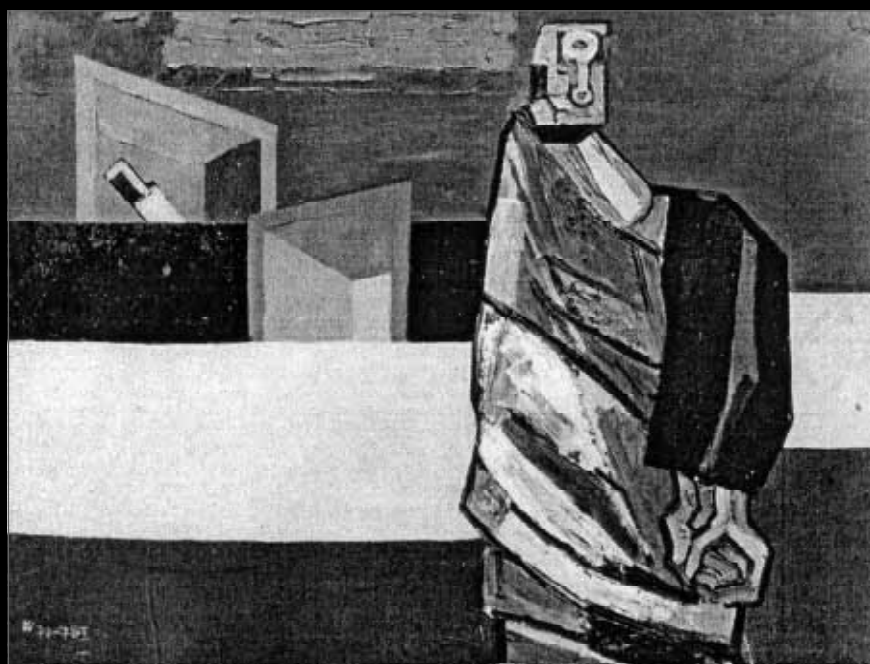
V.Kisarauskas. Vaiski diena. 1978 m.

tazijos įvairovė neišsemiama, lyg versmė iš kažkokių gelmių, besiliejanti nesibaigiančių formų ir spalvų pavidalais.

Vinco spalva drąsi, aiški, kartu jautri. Mėgstamos faktūros, tirštas dažas, nors nevengiama ir lesiruočių, kai kur paliekant nutekėjimus. Labai mėgdavo Vincas tapyti mentele, net pirštu, taip tarsi įklimpdamas, pasinerdamas į kūrybos medžiaginę terpę. Bet joje nerisime išorinio gražumo ar miesčioniško saldumo.

V.Kisarauskas buvo įvairiapusis žmogus ir kūrėjas. Tapė, kūrė grafiką – raizė medį ir linoleumą, nuodijo cinką, spaudė monotipijas. Vien Vinco monotipijų galima suruošti ištisą parodą.

Jis buvo tarsi iš Renesanso laikų atklydęs į XX amžių. Įvairiapusė asmenybė. Tapytojas, grafikas, ekslibrisų, plakatų ir medalių kūrėjas, meno

V.Kisarauskas. Aklas Edipas. 1977-1978 m.

>>

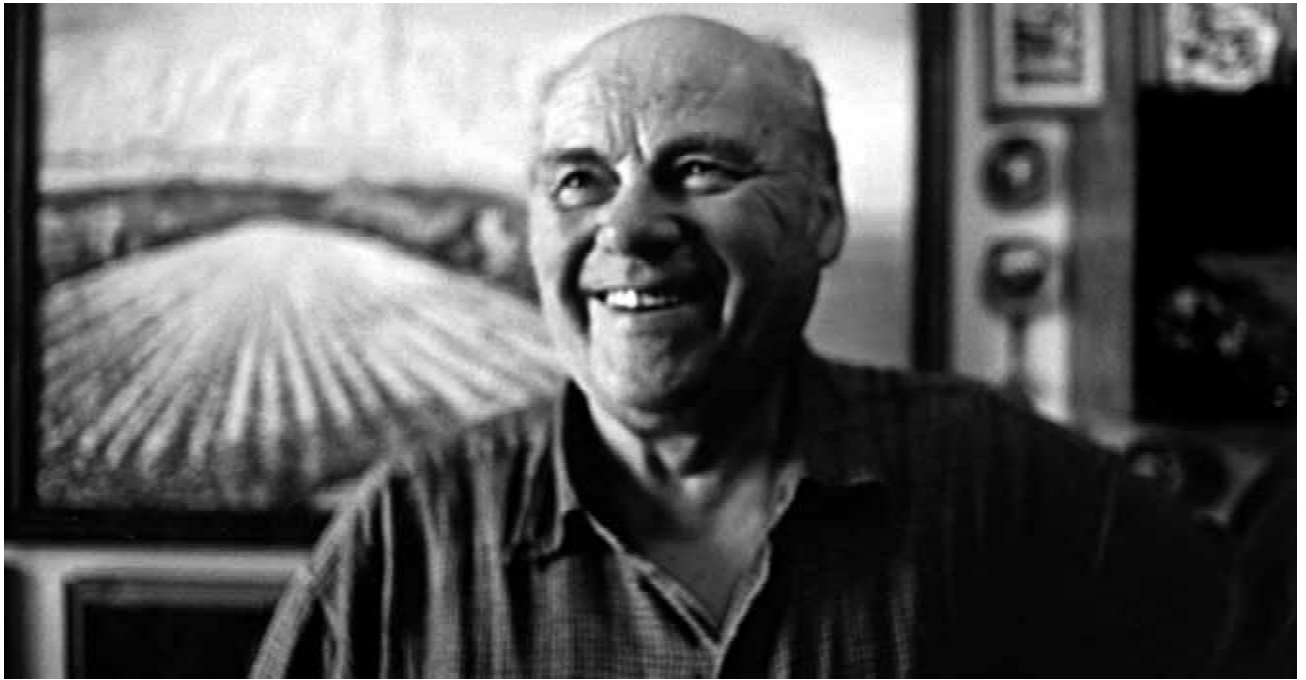
V.Kisarauskas. 1976 metų autoportretas. 1976 m.

V.Kisarauskas. Subatvakaris. 1961 m.

kritikas ir teoretikas. Viskuo domėjosi plačiai ir giliai. Neslydo paviršiumi. Rašė dienoraštį, kur daug minčių ir pasvarstymų. Jame jaučiasi gilus gamtos didybės ir amžinybės jautimas.

V.Kisarausko kūryba - didelis lietuvių dailės turtas. Tai turtingas, gilus meninis pasaulis. Jame - platūs XX amžiaus išgyvenimų ir apmąstymų, jo sunkių kelių, žmogiškosios egzistencijos vaizdai. Vinco paveikslai - tai nauji horizontai Lietuvos dailėje, jos galimybių plėtra. Lyg kalnų viršūnės, keliančios žmogaus dvasią, kai matosi neaprepiami tolai, nedingstantys užmarštyje ir nežinioje.

ANTANAS MIKELIS

1934 02 11 - 2005 05 25

Tokį Jį pažinojau...

➤ Aldona VALTERIENĖ

Gyvenime esu sutikusi daug nuostabių žmonių. Daug kam esu ir visada būsiu dėkinga už tai, kad jie skatino siekti užsibrėžto tikslo, už tai, kad pamėgau literatūrą, poeziją...

Lankytis rajoninio laikraščio redakcijoje pradėjau nuo 1962 metų. Nedrąsiai nešdavau ten žinutes, apybraižas, eilėraščius... Pamažu tapau neetatine korespondente.

Per tą laiką pažinau kelis redaktorius, tačiau ilgiausiai teko bendrauti su neseniai Anapilin išėjusiu "Mūsų krašto" vadovu Antanu Mikeliu. Mums, neetatiniams korespondentams, literatams, jis visada būdavo tikras patarėjas, draugiškas žmogus. Per 25-erius vadovavimo rajoniniam laikraščiui metus jis daug padarė: vis "lipdė", plėtė redakcijos pastatą, kad ir darbuotojams būtų erdviau, patogiau dirbti, ir atvykstantiems svečiams, ir rajono neetatiniams korespondentams, literatams būtų kur susieiti, pasitarti, pabendrauti. Būdavo organizuojami žurnalistinio meistriškumo seminarai. Jų metu išklaudydavome įdomių paskaitų, susipažindavome su garsiais Lietuvos žodžio meistras: žurnalistais, rašytojais, poetais. Visada žavėdavomės redaktoriaus Antano Mikelio nuoširdumu, paprastumu, atidumu mums, eiliniams rajono gyventojams. Ne kartą teko dalyvauti redakcijos darbuotojams ir neetatiniams korespondentams organizuotose ekskursijose.

Redaktorius mus žavėjo savo linksnumu. Jo anekdotų, epigramų, parodijų, humoreskų galėdavom klausytis ir klausytis. Laikraštyje vis ieškodavome "Trepsučio", išjuokiančio visas rajono negeroves.

Antanas Mikelis ne tik "Mūsų krašte", bet ir respublikiniuose laikraščiuose, žurnaluose publikuodavo įvairaus žanro rašinius, rinko ir užrašinėjo anekdotus. Vėliau juos išleido atskiromis knygomis. Per 5000 anekdotų sudėjo į septynias savo knygas "Radviliškio anekdotai". Išleido humoreskų knygą "Patarimai norinčioms ištekėti" ir kt.

Su Antanu mes dažnai susitikdavome ir tada, kai jis nebedirbo redakcijoje. Jis aktyviai dalyvavo redaguojant "Jonvabalio" puslapius rajoniniame laikraštyje. Pabendraudavome ne tik rajono literatų klubo, bet ir Lietuvos kaimo rašytojų sąjungos, Šiaurės Lietuvos literatų draugijos narių susibūrimuose. Ir varginamas ligos, jis visiems mums keldavo nuotaiką tai nauju anekdotu, tai linksmu ketureiliu. Į rajono literatų būrelio narių susitikimus mūsų mielas Antanas (taip jį dažnai vadindavome dėl jo nuoširdumo, paprastumo) atnešdavo savo firminių didžkukulių, vaisių iš nuosavo sodelio, paties rinktų ir marinuotų grybų...

Buvęs redaktorius Antanas Mikelis už mus, literatus, buvo visa galva aukštesnis, tačiau tuo nesipuikavo. Jis, Lietuvos žurnalistų sąjungos narys, keturis dešimtmečius išdirbęs

spaudoje: "Tiesos", "Laiko ir įvykių", "Mūsų krašto" redakcijose, išleidęs aštuonias knygas, mus visada žavėjo paprastumu, nuoširdumu. Savo knygas mums, literatams, jis dovanodavo su įrašytais linksmais linkėjimais.

Dabar vėl imu į rankas Antano knygas ir iš naujo atrandu ką nors brangaus. Įstrigo eilėraštis "Testamentas" iš paskutinės jo knygos "Papempiai":

Per daug gyvenimą mylėjau.
Per daug iš jo ėmiau.
Dvarų, pilaičių neturėjau,
Bet skurdžius nebuvau.

Rinkau nektarą iš žiedynų
Į avilį nešiau.
Brangiausias turtas man - kaimynai.
Jų metraštį rašiau.

Man humoras - aukščiau už viską,
Juokaudams noriu mirt,
Nuo juoko debesys pražysta.
Su saule nesiskirk!

Niekada negalėsiu pamiršti šio tauraus, nuoširdaus žmogaus, per anksti Anapilin išėjusio. Jo, Antano Mikelio, linksmojo redaktoriaus, mes, literatai, visada pasigesime.

2004 METŲ RADVILIŠKIO RAJONO KULTŪROS ĮSTAIGŲ RENGINIAI

SAUSIS

23 d.

“Gongas 2004” Alksniupiuose (dalyvavo rajono jaunimo komandos)

VASARIS

16 d.

Vilimui Malinauskui, Baisogalos kultūros namų kapelos “Žvangulis” vadovui, Prezidentūroje įteiktas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino ordino medalis “Už nuopelnus Lietuvos Respublikai”

21 d.

Užgavėnės Kleboniškyje

BALANDIS

2 d.

Respublikinė šiuolaikinių šokių šventė “Ringas 2004” Alksniupių kultūros namuose

2 d.

“Lietuva - NATO narė”

GEGUŽĖ

1 d.

Radviliškio gaisrinei - 100 metų

1 d.

Lietuvos įstojimas į Europos Sąjungą

8 d.

5-oji Tulpių žydėjimo šventė Burbiškyje

9 d.

Motinos dienos minėjimas

15 d.

6-oji Lietuvos kaimų ir miestelių mėgėjų teatrų šventė “Pastogė” Radviliškyje

BIRŽELIS

6 d.

Tėvo diena “Padėk man, tėti” Šeduvos kultūros namuose

14 d.

Sidabravo miesteliui - 175 metai. Šventėje dalyvavo Lietuvos Respublikos prezidentas Valdas Adamkus

14 d.

Sidabravo tėviškėnų šventė “Prie gimtinės slenksčio”

18 d.

LRPRC - 10 metų

19 d.

Stovykla-seminaras "Daina veja darba" (tradicinių amatų mokymas Globos namų vaikams Kleboniškyje)

23 d.

Joninės rajono seniūnijose

26 d.

Šeduvos jubiliejiniai metai: 350 metai, kai miestui suteiktos Magdeburgo teisės; Šeduvos parapijai - 475 metai; Šeduvai - 625 metai

LIEPA

3 d.

Tradicinė Radviliškio miesto šventė

6 d.

Emilijai Brajiniskienei, Šeduvos kultūros namų etnografinio ansamblio "Šeduva" vadovei, Prezidentūroje įteiktas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino ordino meda-

lis "Už nuopelnus Lietuvos Respublikai"

9 d.

Baisogalos miesteliui - 465 metai

10 d.

Baisogalos kultūros namų kapelos "Žvangulis" 30 metų minėjimas

17 d.

Respublikinė artojo šventė Alksniupiuose

25 d.

"Europeada" Rygoje (dalyvavo Radviliškio kultūros centro kolektyvai: "Seni pažįstami", "Šelmiai" ir "Aidija")

RUGPJŪTIS

7 d.

3-asis apskrities folkloro sambūris "Nemirštanti tautos gaida" Baisogaloje

15 d.

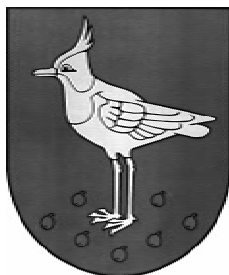
Grinkiškio miesteliui - 450 metų

15 d.

Respublikinė kapelių šventė "Žolinės vainikas" Šeduvoje

22 d.

Šaukoto miestelio herbo ir vėliavos pristatymo iškilmės (tai 7-tas herbas Radviliškio rajone)

23 d.

Baltijos kelio 15-osios metinės

28 d.

Lietuvos geležinkelininkų 145-osios metinės Antaniškių parke

RUGSĖJIS

11 d.

Apskrities amatų ir Radviliškio rajono seniūnijų derliaus šventė Baisogaloje

18 d.

Monografijos "Šiaulėnai" pristatymas Šiaulėnų krašto muziejuje

SPALIS

22 d.Tarpautinis mėgėjų cirko festivalis
"Mus vienija arena"**29 d.**Radviliškio kultūros centro humoro
grupei "Pono Kontrimo šou" - 15
metų

LAPKRITIS

5 d.

20-toji Bibliotekininkų šventė

12 d. Muzikos mokyklai - 40 metų, rengi-
nys Radviliškio kultūros centre**13 d.**"Iš močiutės skrynios" (apie duoną)
Šeduvos kultūros namuose**19 d.**Pociūnėlių miestelio bendruomenės
5 metų minėjimas**20 d.**Pagyvenusių žmonių tautinių šo-
kių kolektyvų šventė "Iš visos Lie-
tuvos"**20 d.**

Lietuvos kariuomenės pergalės

mūšiuose su bermontininkais 85-ųjų
metinių minėjimas**21 d.**Radviliškio kultūros centro pagyve-
nusių žmonių tautinių šokių kolek-
tyvui "Patrepšėlis" - 5 metai**24 d.**Prie Radviliškio geležinkelio stoties
pastatytas istorinis garvežys TE
52**26 d.**"Lino kančia", etnokultūros renginys
Daugėlaičių kultūros įstaigoje**26 d.**Radviliškio miesto gražiausių sodybų
šeimininkų pagerbimas**27 d.**Rajoninė žemdirbių šventė Raudond-
varyje**28 d.**"Gerumo šviesa" nominacijų įteiki-
mas Baisogaloje

GRUODIS

17 d.Radviliškėnų išleistų literatūrinių lei-
dinių pristatymas Vilniuje**23 d.**Rašytojo Jono Marcinkevičiaus lite-
ratūrinė premija įteikta rašytojui
Rimantui Vanagai už knygą "Žmonės
mylėjo žmones"

KRAŠTIEČIU KNYGOS, IŠLEISTOS

2004 METAIS

